

Zoran Grijak*

Korespondencija Josip Juraj Strossmayer – Lujo Vojnović kao povijesni izvor. II. dio (1893. – 1901.)**

U radu se analiziraju pisma iz korespondencije J. J. Strossmayer – L. Vojnović iz razdoblja 1893. – 1901. kao nastavak istraživanja iz prije objavljenog rada. S obzirom na činjenicu da je osnovni znanstveni kriterij u analizi spomenute korespondencije bio istraživački obuhvatiti jedino ona pisma koja se sadržajem referiraju na pojedine važnije unutarnje i međunarodne aspekte hrvatske politike, a ostala samo uvrstiti u priloge i popratiti ih znanstvenim aparatom, treba naglasiti da je u objavljenom prvom dijelu rada *Korespondencija Josip Juraj Strossmayer – Lujo Vojnović kao povijesni izvor. I. dio (1885. – 1892.)* analizom samo dvaju od pet pisama napravljen izbor u skladu s naznačenim kriterijem te da je i u drugom dijelu korespondencije takav izbor dosljedno primijenjen, znanstveno-istraživačkim obuhvatom četiriju od devet pisama. Prvo pismo koje se analizira u drugom dijelu rada Strossmayerovo je pismo Vojnoviću od 25. srpnja 1893., koje se odnosi na veliku proslavu u povodu otkrivanja spomenika hrvatskoga kipara Ivana Rendića znamenitom hrvatskom književniku Ivanu Gunduliću, najeminentnijem predstavniku dubrovačkoga baroknoga književnoga kruga, u Dubrovniku od 25. do 27. lipnja 1893. Zatim se analiziraju tri pisma koja tvore zaseban tematski blok. Odnose se na putovanje Luja i Koste Vojnovića u Moskvu i Sankt Peterburg 1893., uz visoke preporuke biskupa Strossmayera, poglavito zato da bi u Sankt Peterburgu, na ruskom dvoru, pokušali ishoditi povratak veleposjeda svojega glasovitog pretka Marka Ivanova Vojnovića (1750. – 1807.) u Ruskom Carstvu. Relevantnost toga segmenta korespondencije nalazi se napose u činjenici da Strossmayer u njemu iznosi svoja stajališta o važnoj ulozi Rusije u oblikovanju europske kulture i politike.

Ključne riječi: Josip Juraj Strossmayer, Lujo Vojnović, Gundulićeva proslava, fenomen dubrovačkih Srba katolika, Marko Ivanov Vojnović, Rusko Carstvo

* Zoran Grijak, Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, 10 000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: zgrijak@isp.hr

** Istraživanje u ovom radu provedeno je u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta Hrvatskoga instituta za povijest *Hrvatska i Europa: institucije i pojedinci u razvoju modernoga društva i države – HEIP (380-01-02-23-41)*, koji financira Europska komisija programom *NextGenerationEU*.

Uvod

U ovom se radu u kritičkom analitičko-interpretativnom diskursu analiziraju relevantne teme iz korespondencije J. J. Strossmayer – L. Vojnović iz razdoblja 1893. – 1901., koja obuhvaća devet pisama, nakon što su prije istraženi najvažniji aspekti korespondencije J. J. Strossmayer – L. Vojnović od 1885. do 1892., koja obuhvaća pet pisama.¹ Kako je u sažetku napomenuto, u objavljenom prvom dijelu korespondencije napravljen je izbor u skladu s naznačenim znanstveno-istraživačkim kriterijem, analizom dvaju od pet pisama, a u drugom dijelu rada taj je kriterij također dosljedno primijenjen, analizom četiriju od ukupno devet pisama. Fenomen dubrovačkih Srba katolika i iznimno važna uloga njegovih istaknutih protagonista u tvorbi pseudoznanstvenih teza za srpska prisvajanja dubrovačke kulturne, a napose književne baštine u ovom se radu neće detaljnije analizirati, ali će se ipak sažeto prikazati, napose s obzirom na njegovu iznimno važnu ulogu u srpskim prisvajanjima dubrovačke kulturne baštine. Naime, ta je tema već znanstveno elaborirana u više znanstvenih studija i monografija.² No,

¹ Vidi: Zoran Grijak, „Korespondencija Josip Juraj Strossmayer – Lujo Vojnović kao povijesni izvor. I. dio (1885. – 1892.)”, *Povijesni prilozi* 41 (2022), br. 63: 245-302.

² Među relevantnijim radovima u kojima se s kritičkoga znanstvenog motrišta pristupilo istraživanju fenomena dubrovačkih Srba katolika posebice treba upozoriti na tri priloga objavljena u časopisu *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost*, Nova serija, 1 (1990), br. 1-2: Ivo Banac, „Vjersko pravilo i dubrovačka iznimka: Geneza dubrovačkog kruga ‘Srba katolika’”, 179-210; Vlaho Benković, „Dubrovački Srbi-katolici i ‘novi kurs’ u hrvatskoj politici”, 211-231; Trpimir Macan, „O pristupu srbokatoličkom fenomenu”, 232-246. Znanstveni uvid u temu Srba katolika pružaju i sljedeće znanstvene studije: Ivo Banac, „Ministracija i desekracija: mjesto Dubrovnika u modernim hrvatskim nacionalnim ideologijama i političkoj kulturi”, u: *Dubrovački eseji* (Dubrovnik: Matica hrvatska, Ogranak Dubrovnik, 1992), 9-39; Stjepan Ćosić, „Nacija u stranačkim ideologijama: primjer Dubrovnika potkraj 19. stoljeća”, u: *Dijalog povjesničara/istoričara*, sv. 3, ur. Hans Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2001), 51-65. O korijenima srbokatoličke ideologije i literaturi s tim u vezi vidi i: Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808-1848)* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1999). Među recentnijim radovima fenomen dubrovačkih Srba katolika opširnije se analizira u dvije monografije: Nikola Tolja, *Dubrovački Srbi katolici – istine i zablude* (Dubrovnik: Vlastita naklada, 2011); Zoran Grijak, Stjepan Ćosić, *Figure politike. Lujo Vojnović i Robert William Seton-Watson* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2012) te u članku u kojem se taj fenomen raščlanjuje analizom korespondencije dvaju istaknutih pripadnika dubrovačkoga srbokatoličkoga kruga. Vidi: Zoran Grijak, Ivan Viđen, „Fenomen dubrovačkih Srba katolika u svjetlu korespondencije Lujo Vojnović – Marko Murat (1901-1932)”, *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost*, Nova serija, 32 (2021), br. 3-4: 75-146. Važan recentni doprinos istraživanju fenomena dubrovačkih Srba katolika predstavljaju i iscrpnom uvodnom studijom urednika i znanstvenim aparatom opremljeni memoarski zapisi Antuna Stražičića, jednoga od prvih dubrovačkih profesionalnih novinara. U njima se elaboriraju različiti aspekti srbokatoličke ideologije, ali se naglasak stavlja na okolnosti njezina širenja među nižim slojevima dubrovačkoga društva, koji razotkrivaju populistički *modus operandi* Srba katolika, u istraživačkom smislu uvelike zanezaren, jer je dosadašnja historiografija težište istraživanja usmjeravala prema djelovanju užega kruga dubrovačkih Srba katolika, pripadnika društvene elite, koji su tvorili njegovu ideološku jezgru. Vidi: Antun Stražičić, *Dubrovački koluri. Uspón i pad srbokatolika*, ur. Stjepan Ćosić (Dubrovnik: Matica hrvatska, Ogranak Dubrovnik, 2018).

kratak osvrt na taj fenomen ipak je nužan, osobito uzimajući u obzir činjenicu da se biskup Strossmayer na spomenute pokušaje srpskih prisvajanja, u kojima su upravo dubrovački Srbi katolici imali vrlo istaknutu ulogu, izravno referira u pismu L. Vojnoviću od 25. srpnja 1893., u povodu proslave otkrivanja spomenika hrvatskoga kipara Ivana Rendića glasovitom dubrovačkom i hrvatskom književniku Ivanu Gunduliću.

U prvom dijelu problematika spomenutih prisvajanja kontekstualizirat će se ne samo u njezinim historiografskim nego i u recentnim, sve prisutnijim politički relevantnim aspektima s obzirom na to da se u prisvajanja dubrovačke kulturne baštine u recentnom razdoblju otvoreno uključila i srpska država. Ujedno će se iznijeti sažeti osvrt na u znanstveno-istraživačkom diskursu uvelike zanemarena uvrštavanja istaknutih dubrovačkih renesansnih i baroknih književnika i znanstvenika u neke od najuglednijih europskih referentnih publikacija – enciklopedije i leksikone – kao znamenitih ličnosti srpskoga porijekla, što se ni u kojem slučaju ne može promatrati izolirano od sve očitijih prisvajanja dubrovačke kulturne baštine od najvažnijih srpskih znanstvenih i kulturnih institucija (SANU i Matica srpska) i njihove intenzivne promidžbe u tom smislu na međunarodnom planu. Također će se upozoriti na činjenicu da se pojedini eminentni dubrovački renesansni i barokni književnici i znanstvenici u nekim od najuglednijih europskih enciklopedija, napose talijanskim, u identitetskom smislu određuju prema predmodernim etničkim odrednicama dubrovačkoga identiteta, pri čemu se redovito i hotimice prelazi preko činjenice da je hrvatski etnički identitet također bio (uz dalmatinski, slavenski i ilirski) jedna od odrednica predmodernoga dubrovačkoga etničkog identiteta, a napose činjenice o postojanju sasvim eksplicitnih navoda pojedinih dubrovačkih renesansnih i baroknih književnika u kojima iskazuju povezanost s ostatkom hrvatskoga protonacionalnoga korpusa, izvan Dubrovačke Republike, poglavito u segmentu jezika i kulture, ali i crkvene obredne tradicije.³

³ Unatoč tome što su razvili zaseban municipalni politički identitet, Dubrovčani su tijekom predmodernoga razdoblja nedvojbeno osjećali i povezanost s ostatkom hrvatskoga protonacionalnoga korpusa, što treba napose sagledavati u kontekstu činjenice da je hrvatski etnički identitet bio jedna od sastavnica predmodernoga dubrovačkoga etničkog identiteta, premda ne dominantna, na što je eksplicitno upozorio Lovro Kunčević (vidi bilj. 41). Viktor Matić je pak, referirajući se na Radoslava Katičića, upozorio na to da djelovanjem hrvatskih glagoljaša u razvijenom srednjem vijeku od Konavala do Istre nastaje gotovo jedinstven kulturni prostor: „Dubrovačke su vlasti samoinicijativno pozivale hrvatske svećenike poput Mavra s Krka koji je u drugoj polovici 1400-ih djelovao u Konavlima.” Viktor Matić, „Jesu li stari Dubrovčani bili Hrvati ili Srbi?“, pristup ostvaren 28. 3. 2024., <https://heretica.com.hr/viktor-matic-jesu-li-stari-dubrovcani-bili-hrvati-ili-srbi/>. No, na eksplicitnije izraze osjećaja pripadnosti istaknutih Dubrovčana iz predmodernoga razdoblja hrvatskom protonacionalnom korpusu nailazimo tek od renesanse, primjerice kod Mavra Vetranovića (1482. – 1576.), koji je zapisao da su njegovi sugrađani Dubrovčani „natekli u slavi – ne samo Dalmate ... nego još sve Harvate (...)”. Matić, „Jesu li stari Dubrovčani bili Hrvati ili Srbi?”. Također treba upozoriti na sasvim izričite spomene hrvatskoga jezika kao kulturno-identitetske poveznice predmodernoga Dubrovnička s ostatkom hrvatskoga protonacionalnog prostora kod pojedinih renesansnih i ranobaroknih dubrovačkih književnika i pjesnika, koji, kada definiraju naziv jezika kojim pišu odnosno na koji

Fenomen dubrovačkih Srba katolika te njegova uloga u srpskim prisvajanjima dubrovačke kulturne baštine i pokušajima nametanja predodžbi o dubrovačkom „srpskom” identitetu u europskom kontekstu

Radi uvida u povijesna obilježja fenomena dubrovačkih Srba katolika ovdje će se, kao referentni okvir za shvaćanje tema zastupljenih u članku, sažeto iznijeti podaci o njemu, bez sustavnijega upućivanja na relevantnu literaturu (koja se sažeto navodi u bilj. 2). Zatim će se ukratko elaborirati problematika suvremenih srpskih prisvajanja dubrovačke kulturne, a napose književne baštine, čije su porijeklo i bitno uporište u velikoj mjeri vezani upravo uz fenomen dubrovačkih Srba katolika. Pozornost će se potom obratiti na recepciju spomenutih prisvajanja na inozemnoj razini, uvrštavanjem pojedinih eminentnih ličnosti dubrovačke renesansne i barokne kulture i znanosti u inozemne referentne publikacije – enciklopedije i leksikone – u identitetskom smislu kao ličnosti srpskoga porijekla.

Glavno ishodište srbokatoličke ideologije počiva u etnojezičnim teorijama Vuka Stefanovića Karadžića, koji je moderno nacionalno srpstvo izjednačio s uporabom štokavštine, nasuprot uvriježenom protonacionalnom obrascu po kojemu je jedino pravoslavni kršćanin mogao biti Srbinom. Svoju jezičnu teoriju o srpskom porijeklu svih Hrvata koji govore štokavskim narječjem i srpskom imenu kao praimenu svih Slavena Karadžić je iznio u spisu *Srbi svi i svuda*, napisanom 1836., poslije tiskanom u djelu *Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona* (Beč: Štamparija Jermenskoga manastira, 1849). Unatoč uvriježenom shvaćanju da se radi o Karadžićevim originalnim tezama, to nije točno. Naime, svoja jezična shvaćanja Karadžić je uglavnom preuzeo od srednjoeuropskih slavista Pavla Josefa Šafaříka (Šafařika) i Jána Kollára. Tezu o srpskom imenu kao praimenu svih Slavena preuzeo je iz Šafařikova djela *Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki* (Ofen [Budimpešta]: mit kön. ung. Universitäts-Schriften, 1828). Sam Šafařik od takva je shvaćanja kasnije odustao. Unatoč tome, spomenuta Karadžićeva djela, uz *Načertanije* (1844.), tajni spis srpske vanjske politike ministra unutarnjih poslova Kneževine Srbije Ilije Garašanina, postala su osnova velikosrpskoga ekspanzionizma u drugoj polovini 19. i u 20. stoljeću.⁴ Kao istaknuti

prevode klasična i druga djela sa stranih jezika, taj jezik izrijeком nazivaju hrvatskim. Svjedočanstvo o tome nalazimo u prijevodu Sofoklove *Elektre* Dinka (Dominka) Zlatarića (Dubrovnik, 1558. – Dubrovnik, 1613.), koji je posvetio Jurju Zrinskom, sinu Nikole Šubića Zrinskog (uvrstivši uz njega *Ljubomira te Pirama i Tizbu*, izvorno djela Torquata Tassa i Ovidija): *Elektra tragedia; Glivbmir, pripovies pastirska i Glivbav, i smart Pirama, i Tisbe: Is vechie tugieh iesika u Harvackij isloxene* (iz više stranih jezika izložene u hrvatskom, odnosno prevedene na hrvatski, op. Z. G.). (...) / *Po Dominku Slatarichiu*, Venecija, 1598. Vidi: Grijak, Viden, „Fenomen dubrovačkih Srba katolika”, 80-81.

⁴ Vidi: Mirko Valentić, *Rat protiv Hrvatske: 1991. – 1995. Velikosrpski projekti od ideje do realizacije* (Slavonski Brod; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2010), 35.

pripadnici dubrovačke elite, spomenute su etnojezične teorije tijekom četrdesetih godina 19. stoljeća prihvatili, a zatim i promicali, kao supstrat ideje o „srpstvu” Dubrovnika, rodonačelnici srbokatoličkoga pokreta, vlastelin, književnik i pjesnik Medo Pucić (Orsatto Pozza, 1821. – 1882.), koji se početkom 1840-ih u Veneciji i Padovi i osobno susretao sa Šafaříkom i Kollárom, te dubrovački pisac i emigrant u srpskoj službi Matija Ban (1818. – 1903.).⁵ Pseudoznanstvene osnove lingvističkih teza srednjoeuropskih slavista, koje je preuzeo V. S. Karadžić, na međunarodnom znanstvenom planu nastavio je napose promicati ugledni hrvatski filolog, istaknuti pripadnik srbokatoličkoga kruga Milan Rešetar,⁶ ujedno tvrdeći da se čakavizmi i mnogi ikavizmi u dubrovačkoj renesansnoj i ranobaroknoj književnosti nisu govorili, nego samo pisali. U Rešetarovoj predodžbi Dubrovnik je bio izvorno štokavski grad, u koji je jekavska štokavština unesena iz istočnohercegovačkoga zaleđa, a neštokavske elemente u jeziku dubrovačke književnosti tumačio je kao „mrtve književnojezične nanose”. Ugledni hrvatski jezikoslovac Mario Grčević upozorio je, na temelju za tu problematiku krucijalnih rezultata istraživanja eminentnih hrvatskih jezikoslovaca s početka 1960-ih, da je Rešetar imao pravo kad je tvrdio da Dubrovnik dijalektalno gledano izvorno nije bio čakavski, odnosno da je bio štokavski, ali da je bila riječ o zapadnoj, a ne istočnoj štokavštini, iz koje su se razvili suvremeni hrvatski štokavski dijalekti. S tim u vezi istaknuo je da se u tzv. predmigracijskom razdoblju, koje je prethodilo osmanskim osvajanjima, zapadna štokavština protezala bez prekida od dubrovačkoga područja preko istočne Bosne do Slavonije.⁷ Naime, potaknuti argumentacijom nizozemskoga slavista Christiana Alphonsusa van den Berka iz 1957. da

⁵ Uzevši u obzir da je geneza fenomena dubrovačkih Srba katolika u hrvatskoj historiografiji u svojim najbitnijim segmentima već znanstveno elaborirana, kao i povijest samoga fenomena u njegovim razvojnim fazama, ovdje se neće detaljnije ulaziti u taj segment analize. Vidi o tome detaljnije: Grijak, Čosić, *Figure politike*, 19-34.

⁶ Milan Rešetar (Dubrovnik, 1. 2. 1860. – Firenca, 14. 1. 1942.). U Beču i Grazu studirao je slavistiku i klasičnu filologiju, 1891. u Grazu doktorirao s disertacijom *Čakavština i njezine nekadašnje i današnje granice* (*Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen*), a 1895. u Beču habilitirao s temom *Dubrovačke isprave od XIII. do XV. stoljeća* (*Die ragusanischen Urkunden des XIII-XV. Jahrhunderts*). Bio je gimnazijski profesor u Splitu, Zadru i Koprju. Zatim je naslijedio Vatroslava Jagića na bečkoj slavističkoj katedri od 1908. do 1919. te bio redoviti profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu od 1919. do 1928., kad odlazi u mirovinu i seli se u Firencu. Uvjeren da su Hrvati i Srbi jedan narod s dva imena, smatrao je da su hrvatski i srpski jedan jezik te objavio dvije inačice svoje gramatike, s primjerima na latinici i ćirilici: *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache; Elementar-Grammatik der serbischen (kroatischen) Sprache* (Zagreb: Mirko Breyer's Buchhandlung, 1916). Vidi: „Rešetar, Milan”, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.), pristup ostvaren 13. 4. 2024., <https://enciklopedija.hr/clanak/resetar-milan>.

⁷ Vidi: Mario Grčević, „Dubrovačka književnost ni u kojem slučaju nije sastavni dio srpske književnosti”, *Vijenac* (Zagreb), 12. 12. 2013., pristup ostvaren 13. 4. 2024., <https://www.matica.hr/vijenac/516%20-%20517/dubrovačka-knjizevnost-ni-u-kojem-smislu-nije-sastavni-dio-srpske-knjizevnosti-22634/>.

je supstrat dubrovačke štokavštine bio čakavski,⁸ hrvatski jezikoslovci I. Brabec i D. Brozović dokazali su da nije riječ o čakavštini, nego o zapadnom tipu štokavštine.⁹ Ugledni hrvatski književni povjesničar Rafo Bogišić upozorio je na to da je C. A. van den Berk uočio jednu iznimno važnu činjenicu, naime da je Rešetar u svojim istraživanjima dubrovačkoga govora i dubrovačkih dijalekata polazio od unaprijed zadanih hipoteza, kojima je zatim prilagođavao činjenice, a ne obratno, kako zahtijeva znanstvena metodologija: „Van den Berk zaključuje da se iz takva Rešetarova stava pored ostalog vidi da ni Rešetarovo mišljenje nije konačno drugo nego jedna hipoteza. (...) Kod Rešetara je vidljivo da je svoja istraživanja počinjao sa već unaprijed formiranim mišljenjem, sa stavom kojemu je unaprijed bio sklon”.¹⁰ Nasuprot spomenutim, naknadno utvrđenim činjenicama u vezi s jezikom dubrovačke književnosti i njegovim dijalektalnim supstratima, M. Rešetar je svojim neprijepornim međunarodnim ugledom neosporno znatno pridonio afirmaciji Karadžićevih teza, preuzetih od srednjoeuropskih slavista, na osnovi kojih srpske kulturne i znanstvene institucije (napose Matica srpska i SANU) sve do danas grade svoje teze za prisvajanja dubrovačke renesansne i barokne književnosti, a ujedno pridonio prihvaćanju svojevrsnoga „kanona” u austrijskoj slavistici, posljedica čega je i činjenica da se hrvatski jezik na bečkoj slavistici sve do danas poučava u sklopu B. H. S. (bosansko-hrvatsko-srpske) jezične tvorbe, a da je na razini visokoškolske nastave u Republici Austriji tek akademske godine 2017./2018. Pedagoška visoka škola u Željeznom (njem. *Eisenstadt*), glavnom gradu austrijske savezne zemlje Gradišća (*Burgenland*), postala prva i zasad jedina visokoškolska institucija u Republici Austriji na kojoj je moguće studirati hrvatski jezik kao zaseban studijski predmet i steći diplomu profesora hrvatskoga i gradišćanskoga hrvatskog jezika.¹¹ Na temelju činjenice da je i u saveznoj austrijskoj zemlji Štajerskoj u recentnom razdoblju učinjen znatan pomak na tom planu, ali samo na razini osnovnoškolske naobrazbe, uvođenjem hrvatskoga kao samostalnoga predmeta nastave materinskoga jezika, od šk. god.

⁸ Christian Alphonsus van den Berk, *Y a-t-il un substrat čakavien dans le dialecte de Dubrovnik? Contribution à l'histoire de la langue serbo-croate* (Den Haag: Mouton & co., 1957).

⁹ Vidi: Ivan Brabec, „Die Mundart von Dubrovnik”, *Die Welt der Slaven* 5 (1960): 45-61. D. Brozović je s tim u vezi gotovo pola stoljeća poslije izričito konstatirao: „Danas je sigurno da je dubrovački dijalekt uvijek bio zapadnoštokavski (...) od samoga početka (...), na specifičan način blizak zapadnoštokavskim dijalektima u istočnoj Bosni, u dolini središnje i donje Neretve i na makarskoj obali te da je također imao posebne odnose s bližim čakavskim i istočnoštokavskim dijalektima.” Vidi: Dalibor Brozović, „Dva moguća fonološka tumačenja prozodijskoga sustava u cavtatskome govoru”, *Croatica et Slavica Iadertina* 1 (2005), br. 1: 21.

¹⁰ Rafo Bogišić, „Holandski slavist o starom dubrovačkom jeziku”, *Filologija* (1962), br. 3: 292.

¹¹ Vidi: Snježana Herek, „U Austriji uskoro prvi studij hrvatskog jezika. To je lijep dar”, *Večernji list* (Zagreb), 2. 3. 2017., pristup ostvaren 16. 4. 2024., <https://mojahrvatska.vecernji.hr/price/u-austriji-uskoro-prvi-studij-hrvatskog-jezika-to-je-lijep-dar-1153205>.

2023./2024.,¹² može se zaključiti da je hrvatski jezik u Republici Austriji priznat kao poseban jezik (izvan B. H. S. jezične tvorbe) samo u austrijskim saveznim zemljama Štajerskoj i Gradišću, pri čemu je Gradišćanska zemaljska vlada zacijelo donijela takvu odluku uzimajući napose u obzir gradišćanske Hrvate, koji su autohtona nacionalna manjina u toj austrijskoj saveznoj zemlji, poglavito u svrhu zaštite gradišćanskoga hrvatskog jezika od izumiranja. Ovaj kratki osvrt na odnos austrijskih vlasti prema hrvatskom kao posebnom jeziku imao je svrhu pokazati kako na kreiranje jezičnih politika pojedinih zemalja mogu bitno utjecati istaknuti pojedinci, a na to je u konkretnom slučaju, ako se uzme u obzir odnos austrijskih vlasti prema hrvatskom jeziku i svrhovitosti njegova poučavanja u austrijskom obrazovnom sustavu, kao posebnog i standardnog jezika, svakako bitno utjecao upravo Milan Rešetar. Pritom treba uzeti u obzir i velik utjecaj drugih istaknutih hrvatskih „vukovaca” na tom planu (Franje Ivekovića, Ivana Broza, Pere Budmanija, Tome Maretića, Vatroslava Rožića). No, za razliku od njih, Rešetar je najviše djelovao u inozemstvu i svoje radove objavljivao na njemačkom, talijanskom i francuskom jeziku, te je u tom smislu najznačajnije pridonio širenju svojih ideja u međunarodnom kontekstu.¹³ Referirajući se na Bečki književni dogovor (1850.),¹⁴ Mario Grčević upozorio je na kasniju potporu bečkoga državnog središta provedbi njegovih bitnih intencija. Držeći spomenutu potporu svojevrsnom anticipacijom ključne uloge hrvatskih „vukovaca” u procesu hrvatske jezične standardizacije, ustvrdio da 1866. i 1867. godine „bečki projekt” nije omogućio samo to da u Zagrebu tajnikom JAZU (i prvim urednikom Akademi-

¹² Vidi: „Austrijska pokrajina uvodi hrvatski jezik kao predmet u školama”, pristup ostvaren 27. 2. 2024., <https://vlada.gov.hr/vijesti/austrijska-pokrajina-uvodi-hrvatski-jezik-kao-predmet-u-skolama/40797>.

¹³ U drugoj polovini 19. stoljeća pojavila su se različita mišljenja o tome kako treba dovršiti hrvatsku jezičnu standardizaciju. Temeljna pitanja bila su riješena: štokavska stilizacija, izgradnja rječnika ponajprije slavenskim jezičnim sredstvima, oslanjanje na književnojezičnu tradiciju i prethodne faze standardizacije. Okvirna rješenja bili su postavili ilirci. Njihov je rad nastavila tzv. Zagrebačka filološka škola (Adolfo Veber Tkalčević, Bogoslav Šulek). Tom ilirskom usmjerenju protivila se Zadarska filološka škola (Ante Kuzmanić). Ona je težila standardizaciji orijentiranoj strogo prema pučkoj ikavskoj štokavštini u duhu tradicije prosvjetiteljske književnosti i inzistirala na hrvatskom imenu jezika. Zagrebačkoj filološkoj školi bio je bliži Fran Kurelac (Riječka filološka škola). Konačnu standardizaciju provela je škola hrvatskih „vukovaca” pod utjecajem Đure Daničića (Pero Budmani, Armin Pavić, Tomo Maretić, Ivan Broz). Oni su otvorena pitanja rješavali isključivom orijentacijom na pučku ijekavsku novoštokavštinu, a s morfološkoga prelaze na fonološki pravopis. Vidi: „filološke škole”, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.), pristup ostvaren 20. 4. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/filoloske-skole>; Ivo Pranjković, „Hrvatski vukovci u *Stoljećima hrvatske književnosti*”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 28 (2002), br. 1: 403-408.

¹⁴ Bečki književni dogovor potpisan je 28. ožujka 1850., kad su se u Beču sastali hrvatski, srpski i slovenski književnici i jezikoslovci radi dogovora o zajedničkom standardnom (u Dogovoru se naziva književni) jeziku Južnih Slavena. Unatoč usvojenim zaključcima, potpisani dogovor nije funkcionirao. Vidi: „Književni dogovor u Beču (1850.)”, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, pristup ostvaren 16. 4. 2024., <http://ihjj.hr/iz-povijesti/književni-dogovor-u-becu-1850/37/>.

jina rječnika 1867., op. Z. G.) postane Đuro Daničić nego i to da za potrebe dalmatinskih škola pod austrijskom upravom izide Budmanijeva¹⁵ „vukovski” koncipirana slovnica *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)* (Beč, 1867.). Nakon iznošenja te solidnim argumentima potkrijepljene teze da hrvatski „vukovci” ne bi mogli nametnuti svoje jezične koncepcije bez potpore bečkoga državnog središta, Grčević je naznačio da će u posebnom radu pokazati da je Budmani svoju gramatiku zasigurno napisao na poticaj ljudi utjecajnih u strukturama austrijskih vlasti te da ju nije izdao samostalno u vlastitoj nakladi ni o vlastitom trošku slučajno baš u Beču.¹⁶ Ključno je s tim u vezi, ako se uzmu u obzir tvrdnje M. Grčevića o aktivnoj podršci Beča idejama i djelovanju hrvatskih „vukovaca”, među kojima su iznimno važnu ulogu imala dvojica istaknutih dubrovačkih Srba katolika – Rešetar i Budmani – postaviti logično pitanje u kojoj se mjeri takva jezična politika austrijskih vlasti odrazila na proces hrvatske nacionalne integracije općenito, a napose u Dubrovniku, u smislu njegova usporavanja i toleriranja pseudo nacionalno-integracijskih fenomena, koji su bili posebice prisutni upravo u Dubrovniku (slovinstvo, fenomen dubrovačkih Srba katolika).

No, kad se govori o srpskim prisvajanjima dubrovačke kulturne baštine, o čemu je uglavnom riječ u ovom dijelu rada, treba upozoriti na to da argumenti uglednih hrvatskih lingvista (D. Brozović, I. Brabec, M. Grčević i dr.) koji su opovrgnuli lingvističke osnove srpskih prisvajanja dubrovačke književnosti očito nisu pokolebali spomenute srpske institucije (Matica srpska, SANU) i Karadžićeve nasljedovatelje u sklopu srpske historiografije (Kosta Milutinović,¹⁷ Jeremija Mitrović¹⁸ i dr.) u tome da ustraju na promicanju pseudoznanstvenih tvrdnji o „srpstvu”

¹⁵ Pero (Petar) Budmani (Dubrovnik, 27. 10. 1835. – Castel Ferretti, Italija, 27. 12. 1914.). U Dubrovniku je pohađao osnovnu školu (1841. – 1845.) i gimnaziju (do 1853.). Zatim je upisao studij medicine u Beču, ali ubrzo prelazi na pravo, koje nije završio posvetivši se filologiji, matematici i glazbi. Stupio je u službu 1868. kao „gimnazijski kandidat” u dubrovačkoj gimnaziji, a 1870. postaje „pravi učitelj”. Od 1870. do 1876. zastupnik Narodne stranke u Dalmatinskom saboru. Dvaput je biran u Carevinsko vijeće u Beču, ali se 1873. odrekao bečkoga mandata, a 1876. i članstva u Dalmatinskom saboru. Godine 1883. odlazi u Zagreb te po smrti Đ. Daničića preuzima uredništvo Akademijina *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, koji je Daničić pokrenuo 1867. i uređivao ga do 1882., zatim nakratko Matija Valjavec (1882. – 1883.), potom Budmani do 1907. Vidi: Milan Moguš, „Pero Budmani”, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1988), 442-443; „Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (tzv. Akademijin rječnik)”, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, pristup ostvaren 16. 4. 2024., <http://ihjj.hr/iz-povijesti/rjecnik-hrvatskoga-ili-srpskoga-jezika-tzv-akademijin-rjecnik/40/>.

¹⁶ Mario Grčević, „Vanjskopolitički utjecaj na hrvatski književnojezični razvoj u drugoj polovici 19. stoljeća”, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 61 (2014), br. 3: 174-175.

¹⁷ Vidi: Kosta Milutinović, „Srpsko-hrvatsko pitanje u Dalmaciji, Dubrovniku i Boki 1888.”, *Istorijski glasnik* (1981), br. 1-2: 7-31; Kosta Milutinović, „O pokretu Srba katolika u Dalmaciji, Dubrovniku i Boki kotorskoj 1848-1914”, u: *Zbornik o Srbima u Hrvatskoj*, ur. Vasilije Krešić (Beograd: SANU, 1989), 33-90.

¹⁸ Vidi: Jeremija Mitrović, *Srpstvo Dubrovnika* (Beograd: Srpska književna zadruga; Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1992).

Dubrovnika. U recentnom razdoblju iza takvih je nastojanja sasvim otvoreno i nedvosmisleno stala i srpska država donošenjem „Zakona o kulturnom nasleđu” u Narodnoj skupštini Republike Srbije na 14. sjednici 2. redovnog zasjedanja 23. prosinca 2021., čl. 23. (4.), kojim su, među ostalim, starom i rijetkom bibliotečnom građom proglašena „izdanja dubrovačke književnosti, koja pripadaju i srpskoj i hrvatskoj kulturi, zaključno sa 1867. godinom”.¹⁹ U odgovoru Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) na taj zakon napose je istaknuto da srpska prisvajanja dubrovačke književnosti opovrgava notorna činjenica da je jezik srpske književnosti sve do sredine 19. stoljeća bio uglavnom crkvenoslavenski, u srpskoj redakciji, te kao takav sasvim odvojen od jezika hrvatske književnosti.²⁰ Slavica Stojan, predsjednica Ogranka Matice hrvatske Dubrovnik, u povodu donošenja spomenutoga srpskog zakona upozorila je na iznimno bitnu činjenicu, naime da se kod srpskih prisvajanja dubrovačke kulturne baštine u osnovi radi o fenomenu koji je odraz kulturološke frustracije, nastale zbog srpske višestoljetne isključenosti iz kulturno-civilizacijskih tijekova europske kulture i civilizacije nakon pada pod osmansku vlast u 15. stoljeću: „Kulturološka razina prisvajanja hrvatske jezične i književnopovijesne baštine potaknuta je trajnim nastojanjem srpske kulturne elite da sanira srpski književnopovijesni diskontinuitet. Srbi naime, na svom kulturnom prostoru nisu imali ni humanizam, ni renesansu, ni barokno kulturno, napose književno stvaralaštvo što kod njih već puna dva stoljeća izaziva trajnu nacionalnu frustraciju. Fenomen tzv. dubrovačke književnosti je rezultat perfidnog nastojanja da se veliki hrvatski pisci koji su djelovali na području Dubrovnika izuzmu iz korpusa starije hrvatske književnosti i kao takvi priključe korpusu srpske književnosti s čijim nastankom i povijesti nemaju ama baš nikakve veze niti dijele čak ni sličnu tradiciju, ni kontinuitet, ni svjetonazor, ni sadržaje.”²¹ U odgovoru Matice hrvatske od 18. siječnja 2022. na spomenuti zakon od 23. prosinca 2021. naglašeno je da se u osnovi ne radi o težnji za prisvajanjem dubrovačke književne baštine, nego za dubrovačkim teritorijem, koji Jugoslavenska narodna armija i paravojne srpske i crnogorske postrojbe nisu uspjele osvojiti tijekom agresije na Dubrovnik 1991. S tim u vezi kao prioritarno

¹⁹ Vidi: „Zakon o kulturnom nasleđu”, pristup ostvaren 11. 4. 2022., <https://www.propisi.net/zakon-o-kulturnom-nasledju/>.

²⁰ Ranko Matasović, predsjednik Odbora za normu hrvatskoga standardnog jezika HAZU, s tim u vezi je konstatirao: „(...) hrvatski i srpski različiti [su] kao standardni jezici, jer su kao takvi određeni različitim normama, ponajviše u leksiku, znanstvenoj, pravnoj i vojnoj terminologiji. (...) No, (...) između ostalog, hrvatski jezik poseban [je] i kao jezik hrvatske književnosti od Marulića, preko Gundulića do danas. Jezik srpske književnosti sve do sredine 19. stoljeća bio je uglavnom crkvenoslavenski u srpskoj redakciji i kao takav odvojen od jezika hrvatske književnosti.” Ranko Matasović „Srbija treba temeljiti jezičnu politiku na demokratskim vrijednostima”, pristup ostvaren 23. 4. 2024., <https://www.novolist.hr/ostalo/kultura/knjizevnost/ranko-matasovic-srbija-treba-temeljiti-jezicnu-politiku-na-demokratskim-vrijednostima/>.

²¹ „Izjava predsjednice OMH u Dubrovniku povodom ‘Zakona o kulturnom nasleđu’”, pristup ostvaren 13. 4. 2024., <https://www.matica.hr/ogranci/DUBROVNIK/izvjesce/1794/>.

je istaknuto pitanje donošenja zakona o hrvatskom jeziku da bi se moglo primjerenije reagirati na spomenute provokacije.²² Recentna odluka o proglašenju Zakona o hrvatskom jeziku, koji je Hrvatski sabor prihvatio na sjednici 26. siječnja 2024., stoga je nedvojbeno iznimno važan korak u naznačenom smislu.²³ Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, kao krovna institucija za proučavanje hrvatskoga jezika, također je u svojoj izjavi od 17. siječnja 2022. najoštrije osudio postupak srbijanske zakonodavne vlasti izglasavanjem „Zakona o kulturnom nasleđu” 23. prosinca 2021.²⁴ Nakon donošenja „Zakona o kulturnom nasleđu” srpska prisvajanja dubrovačke kulturne baštine intenziviraju se u širem pseudoznanstvenom kontekstu, poglavito u nastojanjima srpske akademske zajednice za reafirmacijom znanstveno opovrgnutih teza srednjoeuropskih slavista, koje je preuzeo V. S. Karadžić, o štokavštini kao ekskluzivno srpskom narječju, čime je nedvojbeno izražen kontinuitet velikosrpskih aspiracija prema cjelokupnom hrvatskom teritoriju štokavskoga govornog područja, koje su se neuspješno pokušale realizirati u velikosrpskoj agresiji na Republiku Hrvatsku (1991. – 1995.). Naime, na Trećoj interkatedarskoj srbističkoj konferenciji 19. lipnja 2022. donesena je *Deklaracija o granicama srpskog jezika*, u kojoj se navodi pseudoznanstvena teza da je „konsolidacija srpskoga državno-političkog prostora (...)” dala osnovu za „štokavsku dijalektalnu stratifikaciju”, koja je isključivo vezana za „srpski narod i njegove zemlje”. Deklaracija pritom iznosi i pseudoznanstveni konstrukt da su svi (proto) štokavci prvotno imali srpsku nacionalnu svijest, ali su je neki izgubili zbog migracija i etnolingvističkih procesa.²⁵ Odbor za normu hrvatskoga standardnog jezika HAZU donio je 18. srpnja 2022. *Odgovor na Deklaraciju o granicama srpskog jezika*, kojim je osporio očigledne neistine i u njoj iznesena pogrešna tumačenja, ustvrdivši pritom sljedeće: „Nema dvojbe da je ona sastavljena s istim ciljevima i u okviru iste velikosrpske politike koja je već proizvela ‘Načertanije’ Ilije Garašanina i ‘Memorandum’ Srpske akademije nauka i umetnosti.” Također je konstatirao da je ono što najviše iznenađuje u *Deklaraciji o granicama srpskog jezika* „više nego skromna znanstvena razina teksta koji su sastavili njezini autori, svjesno zanemarujući, iskrivljujući ili krivotvoreći činjenice, kao i spoznaje lingvističke teorije, slavistike, poredbenopovijesne lingvistike i sociolingvisti-

²² Vidi: Milena Zajović, „Srbi su dokazali da nam treba zakon o jeziku”, *Večernji list*, 18. 1. 2022., pristup ostvaren 14. 7. 2023., <https://www.vecernji.hr/kultura/srbi-su-dokazali-da-nam-treba-zakon-o-jeziku-1556280>.

²³ Vidi: „Zakon o hrvatskom jeziku”, *Narodne novine* (Zagreb), 14 (2024), pristup ostvaren 23. 2. 2024., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2024_02_14_252.html.

²⁴ „Institut za hrvatski jezik: ‘Novi srpski zakon je proziran i neprimjeren, dubrovačka književnost ostaje isključivo hrvatska’”, pristup ostvaren 16. 4. 2024., <https://www.vecernji.hr/vijesti/novi-srpski-zakon-je-proziran-i-neprijemljen-dubrovačka-knjizevnost-ostaju-iskljucivo-hrvatski-1555937>.

²⁵ Vidi: Matić, „Jesu li stari Dubrovčani bili Hrvati ili Srbi?”.

ke”.²⁶ U Tršiću, rodnome mjestu Vuka Stefanovića Karadžića, održala se 24. i 25. lipnja 2023. Četvrta interkatedarska srbistička konferencija, nakon koje je 29. lipnja 2023. objavljena nova deklaracija pod nazivom *Granice srpske književnosti*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Matica hrvatska objavile su 6. srpnja 2023. zajedničku izjavu o toj deklaraciji, u kojoj se napose upozorava na vrlo opasne političke implikacije koje deklaracija sadržava s obzirom na održanje međunarodnoga sustava mira i sigurnosti, poglavito u kontekstu situacije stvorene nakon agresije Ruske Federacije na Ukrajinu 24. veljače 2022.: „U pozadini ove nove i svih prijašnjih sličnih srpskih deklaracija ne propituje se samo dokle sežu granice njihova jezika i njihove književnosti, nego se naslućuje imperijalistička podloga za širenje stvarnih granica srpske države jednoga dana u budućnosti... sluti se širenje onoga što je novija srpska politika imenovala ‘srpskim svetom’, a što je očito inspirirano ‘ruskim svijetom’ čije širenje proteklih mjeseci nema lingvistički, nego ratni predznak. Osuđujući njihove navode, primjećujemo da su ovu deklaraciju potpisale sve katedre za srpski jezik i književnost u Srbiji, Republici Srpskoj i Crnoj Gori, svi pedagoški fakulteti, Matica srpska, Odbor za standardizaciju srpskog jezika, Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Institut za jezik i Institut za književnost. Nadajmo se da će srpski lingvisti od digniteta odustati od neznanstvenog krivotvorenja jezične i književne prošlosti.”²⁷

U sljedeći pokušaj prisvajanja dubrovačke kulturne baštine, u kontekstu velikosrpskih aspiracija na nju, uključile su se, zbog njegove izrazite političke i medijske eksponiranosti, i najviše hrvatske političke institucije. Naime, Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske (MVP RH) uputilo je 10. listopada 2023. Crnoj Gori prosvjednu notu kojom je osudilo recentna crnogorska prisvajanja znamenitih ličnosti hrvatske dubrovačke i bokokotorske povijesti. Ta promptno odaslana prosvjedna nota odnosila se na postavljanje reklamnih panoa uz ceste u Crnoj Gori kao dio kampanje „Ponosni na svoje srpsko” u organizaciji portala *IN4S*, na kojima su eminentne ličnosti hrvatske dubrovačke i bokokotorske povijesti, među kojima i Ruđer Bošković, Baltazar Bogišić i Andrija Zmajević, proglašeni Srbima. U prosvjednoj noti također je istaknuto da se u osnovi ne radi o težnji za prisvajanjem hrvatske kulturne baštine, nego hrvatskoga teritorija, posebice ako se uzme u obzir činjenica „da je prije više od trideset godina s područja Crne Gore izvršeno granatiranje Dubrovnika koji je bio pod opsadom od 1. listopada 1991. do konca svibnja 1992. godine, kada su poginuli brojni civili, mnogi su bili zatočeni u logorima u Crnoj Gori te je provođena pljačka privatnih i javnih dobara”. Uzevši u obzir navedene činjenice, MVP RH upozorio je crnogorsku vladu na štetnost takvih „akcija”, koje su za građane Hrvatske i

²⁶ „Odgovor na ‘Deklaraciju o granicama srpskog jezika’”, pristup ostvaren 16. 4. 2024., <https://www.info.hazu.hr/en/2022/07/odgovor-na-deklaraciju-o-granicama-srpskog-jezika>.

²⁷ „Zajednička izjava HAZU-a i Matice hrvatske o deklaraciji ‘Granice srpske književnosti’”, pristup ostvaren 11. 4. 2024., <https://ika.hkm.hr/novosti/zajednicka-izjava-hazu-a-i-matice-hrvatske-o-deklaraciji-granice-srpske-književnosti/>.

pripadnike hrvatske manjine u Crnoj Gori duboko uznemirujuće.²⁸ S obzirom na to da su se na navedena sve učestalija i agresivnija prisvajanja u recentnom razdoblju u više navrata očitovali HAZU i Matica hrvatska te, preko MVP-a RH, i Vlada Republike Hrvatske, svakako još preostaje, štoviše znanstveni je zadatak, formulirati argumentiran, znanstveno elaboriran odgovor hrvatskih znanstvenika na njih, napose onih koji se u svojim istraživanjima bave razdobljem hrvatskoga nacionalno-integracijskog procesa u Dubrovniku od sredine 1830-ih do početka 20. stoljeća te divergentnim pseudo nacionalno-integracijskim procesima koji su s njim koincidirali (slovinstvo, fenomen dubrovačkih Srba katolika). Neprijeporna činjenica da su na tom planu u historiografskim i lingvističkim krugovima već učinjeni znatni pomaci objavljivanjem monografija i znanstvenih studija eminentnih hrvatskih znanstvenika, o čemu je u radu bilo govora,²⁹ ni u kojem slučaju ne umanjuje važnost daljnjih istraživanja te problematike, a napose njihova intenziviranja i objavljivanja rezultata na engleskom jeziku da bi se i inozemna znanstvena te općenito kulturna javnost na prikladan i znanstveno vjerodostojan način upoznala s činjenicama vezanim za tu vrlo kompleksnu problematiku. Bilo kakva, osobito medijska trivijalizacija spomenute teme, uz isticanje tvrdnje – koja je, nažalost, našla zagovornike i u hrvatskim znanstvenim krugovima – da je ulazak u raspravu sa srpskim znanstvenicima i srpskim znanstvenim institucijama glede prisvajanja dubrovačke kulturne baštine samo suvišno pridavanje na važnosti spomenutim pojedincima i institucijama, čiji bi napori, navodno, samo ako bi ih se ignoriralo, prema navedenom narativu, naprosto iščeznuli u svojoj beznačajnosti, apsolutno je neprihvatljiva. Uzevši u obzir notornu činjenicu da se to očito ne događa – o čemu, uz prije navedene podatke, zorno svjedoči i činjenica da spomenuta prisvajanja sve češće nailaze na nekritičko prihvaćanje i u eminentnim inozemnim publikacijama te da se takve u znanstvenom smislu neodgovorne tvrdnje gotovo redovito potkrepljuju ukazivanjem na nekoliko kontroverznih ličnosti iz srpskoga javnog života koje o toj temi govore na temelju srpskih ideologema i mitologema, poput nedavno preminuloga Jovana Deretića, čiji narativ, *nota bene*, uopće ne predstavlja osnovu na temelju koje srpske institucije prisvajaju dubrovačku kulturnu baštinu – za takvo „lakonsko” apstrahiranje od naznačenoga problema može se ustvrditi da je krajnje neozbiljno i u osnovi nedopustivo, a za hrvatske znanstvene i kulturne, kao i za nacionalne i političke interese iznimno štetno. Tim više ako se uzme u obzir da srpska pseudoznanstvena produkcija o Dubrovniku često formalno zadovoljava metodološke okvire znanstvene elaboracije, premda, naravno, samo naizgled, jer se temelji na netočnim premisama i promiče tendenciozne tvrdnje,

²⁸ Vidi: „Prosrpski portal iz Crne Gore prisvaja dubrovačku baštinu: Hrvatska diplomacija uputila prosvjednu notu Podgorici”, pristup ostvaren 26. 2. 2024., <https://euractiv.hr/politika/a4451/Ministarstvo-vanjskih-poslova-uputilo-prosvjednu-notu-Crnoj-Gori-zbog-svojananja-dubrovačke-bas-tine.html>.

²⁹ Vidi bilj. 1.

koje, nažalost, vrlo često nekritički prihvaćaju inozemne institucije i pojedinci, nedovoljno upućeni u samu problematiku.

O tome posebno svjedoči činjenica da su srpska prisvajanja znamenitih Dubrovčana naišla na nekritički prijam u nekima od najjemenitnijih europskih enciklopedija i leksikona. Ovdje nije moguće opširnije se referirati na taj problem, napose s obzirom na iznimno dug kontinuitet prihvaćanja spomenutih srpskih prisvajanja u pojedinim uglednim referentnim inozemnim publikacijama. Stoga će se kao argument za navedenu tvrdnju u najsazetijoj formi uzeti podaci o predmodernom etničkom identitetu za nekoliko dubrovačkih velikana – Ruđera Boškovića, Marina Držića i Ivana Gundulića – u nekim od najuglednijih europskih i svjetskih referentnih publikacija. Najprije će se analizirati podaci koje o R. Boškoviću i I. Gunduliću donose *The Encyclopaedia Britannica* i *The New Encyclopaedia Britannica* u izdanjima iz 1910., 1972. i 1995. Pritom svakako treba upozoriti da se suvremeni inozemni trend porasta nekritičkoga preuzimanja podataka o predmodernom srpskom etničkom porijeklu velikana dubrovačke književnosti i znanosti nikako ne može protumačiti izvan konteksta inicijalnih srpskih prisvajanja. Naime, uglavnom je nepoznato, čak i u znanstvenim krugovima uže involviranim u problematiku srpskih prisvajanja dubrovačke kulturne baštine, da je inozemni trend preuzimanja tvrdnji o srpskom identitetu velikana dubrovačke književnosti i znanosti, njihovim uvrštavanjem u najjemenitnije enciklopedijske publikacije kao ličnosti srpskoga porijekla, započeo prije više od 100 godina. O tome zorno svjedoči činjenica da enciklopedijski članak o Ivanu Gunduliću objavljen u izdanju *The Encyclopaedia Britannica* iz 1910., uz osvrt na njegov pjesnički opus i književnu recepciju, napose njegova najvažnijega epa *Osman*, donosi tvrdnju da je Gundulić bio srpski pjesnik koji se divio talijanskim pjesnicima svojega vremena, od kojih je mnoga djela preveo na srpski jezik.³⁰ Ti netočni i tendenciozni navodi u najužoj su vezi s činjenicom da je autor zacijelo prvoga enciklopedijskog članka o I. Gunduliću u najuglednijoj britanskoj enciklopedijskoj publikaciji i prvoj općoj enciklopediji engleskoga govornog područja – *The Encyclopaedia Britannica* – bio Čedomilj Mijatović (1842. – 1932.), srpski političar, ekonomist, povjesničar i diplomat.³¹ Ovaj podatak iznimno je važan jer sve-

³⁰ *Gundulich Ivan (1588 [1589!]-1638), known also as Giovanni Gondola, Servian poet, was Born at Ragusa (...). A born poet, he admired much the Italian poets of his time, from whom he made many translations into Servian (...).* Chedomille Mijatovich, „Gundulich Ivan”, u: *The Encyclopaedia Britannica*, sv. 12 (Cambridge: at the University Press, 1910), 722.

³¹ Čedomilj Mijatović (Beograd, 17. 10. 1842. – London, 14. 5. 1932.), srpski ekonomist, povjesničar, državnik i diplomat, utjecajan predstavnik liberalne Srpske napredne stranke, djelovao u vrijeme Milana II. Obrenovića (1854. – 1901.), srpskoga kneza od 1868. i kralja od 1882. do 1889., te njegova sina kralja Aleksandra Obrenovića (1876. – 1903., vladao od 1893.). Obnašao je dužnost ministra financija između 1873. i 1894. te ministra vanjskih poslova 1880./1881. i 1888./1889. Bio je potpisnik Tajne konvencije s Austro-Ugarskom Monarhijom 1881., nakon koje je Kneževina Srbija proglašena Kraljevinom (1882.). Nakon napada Srbije na Bugarsku i katastrofalnoga srpskog poraza u bitki kod Slivnice 1885. zaslužan je za potpisivanje za Srbiju povoljnoga Bukureštanskoga mira 1886. Tijekom studija

doći o tome da srpska prisvajanja dubrovačke kulturne baštine na međunarodnom planu, barem kad je riječ o Velikoj Britaniji, imaju kontinuitet od početka 20. stoljeća i da su u njih bili inicijalno umiješani najviši predstavnici srpskih političkih i diplomatskih krugova, a potom, o čemu će biti više riječi poslije, i srpski znanstvenici izravno financirani od srpske vlade. Njihov snažan inicijalni utjecaj na „utvrđivanje identiteta” velikana dubrovačke književnosti i znanosti u britanskim referentnim publikacijama nedovoljno je poznat, a ostao je nedvojbeno snažno prisutan sve do danas. Svakako treba, objektivnosti radi, upozoriti da je kriterij prosudbe s tim u vezi u britanskim referentnim publikacijama uvelike ovisio, kao što ovisi i danas, o kompetentnosti i nepristranosti samih autora enciklopedijskih i leksikografskih članaka. O tome svjedoči i činjenica da u pojedinim izdanjima *The Encyclopaedia Britannica* / *The New Encyclopaedia Britannica* nailazimo na vrlo različite, često sasvim oprečne podatke o porijeklu i identitetu pojedinih velikana dubrovačke književnosti i znanosti, ali ponekad i na vrlo netransparentne, pa čak i netočne podatke o političkom statusu Dubrovačke Republike u vrijeme njihova života. Na primjer, u nepotpisanom enciklopedijskom članku o I. Gunduliću u *The New Encyclopaedia Britannica* iz 1995. nalazimo podatak dijametralno oprečan prije navedenom članku u *The Encyclopaedia Britannica* iz 1910., naime da je Ivan Gundulić bio hrvatski pjesnik i dramatičar, autor glasovitoga epa *Osman*, napisanog 1626., prvi put objavljenog 1826., koji predstavlja izvanredno postignuće renesansnoga procvata, kojemu je poseban doprinos dao Dubrovnik, „južnoslavenska Atena”, pod vrhovništvom Venecije, danas grad u Hrvatskoj (*Dubrovnik, Republic of Venice, now in Croatia*).³² U ovom se članku, uz objektivni podatak o Gundulićevu hrvatskom predmodernom etničkom identitetu, očito potkralo više pogrešaka i nedosljednosti. Naime, Gundulić nije renesansni nego barokni književnik, no najveća pogreška jest ta da je Dubrovnik u vrijeme Gundulića priznavao suverenitet Mletačke Republike, kojega se, što je notorno poznato, oslobodio znatno ranije, postavši neovisna re-

ekonomije u Münchenu i Leipzigu upoznao je svoju buduću suprugu, Engleskinju Elodie Lawton. Bio je jedan od najvećih srpskih anglofila, povezan s utjecajnim političkim krugovima u Londonu. U više navrata imenovan je opunomoćenim ministrom Kraljevine Srbije na dvoru St. James' u Londonu (1884. – 1885.; 1895. – 1900. i 1902./1903.). Nakon tzv. Majskog prevrata 1903., državnoga udara tijekom kojega su ubijeni kralj Aleksandar Obrenović i kraljica Draga, razriješen je, po dolasku na vlast dinastije Karađorđević, svih dužnosti. O brutalnom atentatu napisao je monografiju na engleskom, koja nikad nije prevedena na srpski jezik. Vidi: Slobodan G. Markovich, „Count Čedomilj Mijatović, a Leading Serbian Anglophile”, *Balkanica* 38 (2007): 105-132; Čedomilj Mijatovic, *A Royal Tragedy: Being The Story of the Assassination of King Alexander and Queen Draga of Serbia* (London: Eveleigh Nash, 1906); Čedomilj Mijatovic, *The Memoirs of a Balkan Diplomatist* (London; New York; Toronto; Melbourne: Cassell and Co., 1917).

³² „Gundulić, Ivan (Franov)”, u: *The New Encyclopaedia Britannica*, sv. 5 (Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc., 1995), 569. Spomenuti enciklopedijski članak korigiran je u elektroničkoj verziji. Vidi: Gordana P. Crnković, „Ivan Gundulić. Croatian Author”, pristup ostvaren 16. 4. 2024., <https://www.britannica.com/biography/Ivan-Gundulic>.

publika još 1358.³³ No, s obzirom na okolnost da je u ovom dijelu članka pozornost napose posvećena analizi predmodernoga identiteta velikana renesansne i barokne dubrovačke književnosti i znanosti u europskom kontekstu, glede proturječja i nekonzistentnosti osobito treba upozoriti na enciklopedijske članke o Ruđeru Boškoviću u izdanjima *The (New) Encyclopaedia Britannica* iz 1910., 1972. i 1995. Tu je zacijelo najtransparentnije moguće uočiti gotovo paradoksalnu „fluidnost identiteta” dubrovačkih velikana u jednoj od najuglednijih i najstarijih britanskih i svjetskih enciklopedijskih publikacija (I. izd.: Edinburgh, 1768., op. Z. G.). Naime, u izdanju *The Encyclopaedia Britannica* iz 1910., uz informaciju o tome da je rođen u Dubrovniku u Dalmaciji i da je jedan od prvih znanstvenika koji su prihvatili Newtonovu teoriju gravitacije, nalazimo i podatak o tome da je bio talijanski astronom i filozof prirode, koji je, s obzirom na to da se Bošković obrazovao i znatan dio svojega znanstvenog opusa realizirao u Rimu, Milanu, Paviji i Bassanu, u inozemnoj enciklopedistici vrlo zastupljen.³⁴ U izdanju iz 1972., međutim, navodi se podatak da je Bošković bio hrvatski astronom i matematičar i možda jedan od prvih kontinentalnih genija koji su prihvatili Newtonovu teoriju gravitacije,³⁵ čime se akceptira činjenica o njegovu hrvatskom predmodernom etničkom identitetu. No u izdanju *The New Encyclopaedia Britannica* iz 1995. iznosi se netočan podatak o njegovu srpsko-hrvatskom porijeklu, a ujedno se pogrešno navodi da mu je otac bio Srbin koji je konvertirao sa srpskopравoslavne na rimokatoličku vjeru. Također se, kao i u enciklopedijskom članku o I. Gunduliću u *The New Encyclopaedia Britannica* iz 1995., navodi da je Dubrovnik u vrijeme Boškovićeva rođenja priznavao vlast Venecije, što svakako ozbiljno dovodi u pitanje kompetentnost nepotpisanih autora za izradu navedenih enciklopedijskih članaka.³⁶ Na temelju iznijetih činjenica može se konstatira-

³³ Dubrovnik, koji je u najduljim intervalima priznavao bizantsko (1018. – 1069.; 1167. – 1171.; 1192. – 1205.), u kraćim razdobljima mletačko (1000. – 1018.; 1171. – 1172.) i normansko (1081. – 1085.; 1172. – 1192.) vrhovništvo, ponovno je od 1205. priznavao vrhovništvo Mletačke Republike. No, Višegradskim ugovorom (27. svibnja 1358.) Dubrovnik je priznao vlast hrvatsko-ugarskoga kralja Ludovika I. Anžuvina. Stjecanjem najvažnijih atributa državnosti – teritorij, grb, zastava, vlastiti monetarni sustav – dubrovačka se komuna od sredine 14. stoljeća počinje nazivati republikom (*Respublica Ragusina*). Vidi: „Dubrovačka Republika”, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.), pristup ostvaren 11. 4. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/dubrovačka-republika>; Zdenka Janeković-Römer, *Višegradski ugovor temelj Dubrovačke Republike* (Zagreb: Golden marketing, 2003).

³⁴ *Boskovich, Roger Joseph (1711 (?)-1787), Italian mathematician and natural philosopher, one of the earliest foreign savants to adopt Newton's gravitation theory was born in Ragusa in Dalmatia (...)*. William Leist Readwin Cates, „Boskovich, Roger Joseph”, u: *The Encyclopaedia Britannica*, sv. 4 (Cambridge: at the University Press, 1910), 278-279.

³⁵ Olin Jeuck Eggen, „Boskovich, Ruggiero Giuseppe”, u: *The Encyclopaedia Britannica*, sv. 3 (Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc., 1972), 982.

³⁶ *Serbo Croatian Rudjer Josip Bošković (b. May 18, 1711, Ragusa, Dalmatia Venetian territory (now Dubrovnik, Croatia) – d. Feb. 13, 1787, Milan, Italy) (...)*. „Boskovic, Ruggiero Giuseppe”, u: *The New Encyclopaedia Britannica*, sv. 2 (Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc., 1995), 399.

ti da se u enciklopedijskim člancima o R. Boškoviću u izdanjima *The Encyclopaedia Britannica* iz 1910. i 1972. i *The New Encyclopaedia Britannica* iz 1995. donose tri sasvim oprečna podatka o njegovu nacionalnom identitetu (talijanskom, hrvatskom i srpsko-hrvatskom).³⁷ U jednoj drugoj, recentnijoj britanskoj referentnoj publikaciji, čiji je autor Simon Blackburn, jedan od najuglednijih suvremenih britanskih filozofa, nalazimo pak podatak prema kojem je R. Bošković bio isusovac, matematičar i znanstvenik, rođen od srpskih i talijanskih roditelja: *Boscovich Roger Joseph (1711-87) Jesuit mathematician and scientist. Born in Dubrovnik of Serbian and Italian parents (...)*.³⁸ S tim u vezi, međutim, treba upozoriti na prije navedenu činjenicu da su recentne tvrdnje o srpskom porijeklu dubrovačkih velikana, zastupljene u nekim od najuglednijih britanskih znanstveno-stručnih publikacija, znatnim dijelom rezultat ranijih prisvajanja. U konkretnom slučaju, kad je riječ o S. Blackburnu, gotovo sa sigurnošću možemo pretpostaviti da se glede porijekla Ruđera Boškovića radi o nekritičkom prihvaćanju tvrdnji srpskoga filozofa Branislava Petronijevića (1875. – 1954.),³⁹ pri čemu su potpuno zanemareni recentniji objektivni podaci o hrvatskom porijeklu R. Boškovića koje je iznio Olin Jeuck Eggen (1919. – 1998.), američki astronom, jedan od najvećih svjetskih autoriteta iz područja optičke astronomije u 20. stoljeću, u trećem svesku *The Encyclopaedia Britannica* iz 1972. Naime, Blackburnu su, kao filozofu, zacijelo bili poznati i dostupni Petronijevićevi podaci i nije nalazio shodnim provjeravati ih, premda je s obzirom na relevantnost svojega djela to svakako trebao učiniti. Ovaj primjer pokazuje da se pojedina novija prisvajanja

³⁷ S tim u vezi treba upozoriti da se pojam nacije u svojem modernom značenju ne može u znanstvenom smislu upotrebljavati sve do druge polovine 18. stoljeća, razdoblja intelektualnih i političkih kretanja koja su prethodila Francuskoj građanskoj revoluciji (1789.). Proces oblikovanja modernih nacija u Europi odvija se poglavito u 19. stoljeću, uključujući hrvatske zemlje. Stoga je do naznačenoga razdoblja moguće govoriti isključivo o predmodernom hrvatskom identitetu, što se u radu već detaljnije kontekstualiziralo, uključujući eminentne ličnosti dubrovačke renesansne i barokne kulture i znanosti na koje se referira ovaj rad.

³⁸ Simon Blackburn, „Boscovich Roger Joseph”, u: *The Oxford Dictionary of Philosophy* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 60.

³⁹ Promicanju tvrdnji o Boškovićevu srpskom porijeklu u Velikoj Britaniji napose je pridonio srpski filozof Branislav Petronijević, koji je u uvodnom tekstu latinsko-engleskoga izdanja Boškovićeva glavnoga djela *Theoria Philosophiae Naturalis* (Beč, 1758.) pod naslovom *Life of Roger Joseph Boscovich* Boškovića po porijeklu s očeve strane proglasio Srbinom: *On his father's side, the family of Boscovich is of purely Serbian origin (...)*. Roger Joseph Boscovich, S. J., *Theoria Philosophiae Naturalis / A Theory of Natural Philosophy* (Chicago; London: Open Court Publishing Company, 1922), VII. Činjenica da je Petronijevićev tekst naručila i financirala Vlada Kraljevstva SHS, uz prije navedeni podatak da je srpskoga državnika i diplomata Č. Mijatovića, koji je u nekoliko navrata imenovan opunomoćenim ministrom Kraljevine Srbije na dvoru St. James' u Londonu, dvanaest godina prije angažiralo uredništvo *Encyclopaedia Britannica* za izradu enciklopedijskoga članka o I. Gunduliću, bez daljnijega potkrepljuje tezu o involviranosti Kraljevine Srbije, odnosno Kraljevstva SHS, koje se od samoga osnutka 1918. nalazilo pod dominantnim srpskim utjecajem, u srpska prisvajanja dubrovačke kulturne i znanstvene baštine, koja sežu na početak 20. stoljeća.

nadovezuju na ona starija, čak i ako su u međuvremenu opovrgnuta u recentnijim referentnim publikacijama, koje bi svakako trebale biti konzultirane kao primarni izvor. Ako se uzmu u obzir navedene činjenice, nikako nije pretjerano ustvrditi da bi se u slučaju izostanka postojanijih nastojanja hrvatskih znanstvenika na afirmaciji hrvatskoga identiteta velikana dubrovačke kulture i znanosti na međunarodnom planu, a napose u europskom kontekstu, identičan kriterij koji se učestalo primjenjuje na Boškovića⁴⁰ mogao početi primjenjivati i na istaknute predstavnike dubrovačke književnosti iz razdoblja renesanse i baroka, uključujući Držića i Gundulića, pri čemu za Gundulića već postoji navedeni presek u britanskoj enciklopedistici. Potrebu takvih kontinuiranih nastojanja potkrepljuje i činjenica da i u pojedinim Hrvatskoj geografski bližim zemljama, s kojima je u povijesnom i kulturnom smislu znatno povezanija nego s Velikom Britanijom te bi se od njihovih znanstvenika i leksikografskih institucija mogla očekivati veća informiranost i objektivnost, poput Italije, prevladavaju stereotipi i zastarjeli pseudoznanstveni narativi, uz naglašenu prisutnost tvrdnji o slavenskom etnicitetu dubrovačkih renesansnih i baroknih književnika, pri čemu se njihovu književnost često definira kao „dalmatinsko-dubrovačku”. Inače, bilo bi to sasvim korektno isticanje predmodernih odrednica dubrovačkoga etničkog identiteta kad se ne bi, očito hotimice, ispuštala jedna od njih – hrvatska. Naime, unatoč rijetkom spominjanju hrvatskoga etnonima u dubrovačkim izvorima iz predmodernoga razdoblja, on se – uzimajući u obzir i pojedine primjere eksplicitnih iskaza pripadnosti pojedinih istaknutih Dubrovčana iz predmodernoga razdoblja širem hrvatskom protonacionalnom korpusu, poglavito u jezičnom i kulturnom pogledu, o čemu je bilo govora – jasno može definirati kao jedna od

⁴⁰ Pritom, objektivnosti radi, treba upozoriti da su afirmaciji spoznaja o Boškoviću u hrvatskom identitetu, napose u recentnom razdoblju, znatno pridonijeli hrvatski znanstvenici iz područja prirodnih i humanističkih znanosti – fizike, astronomije i filozofije – sudjelujući na međunarodnim znanstvenim skupovima o Boškoviću. S tim u vezi posebice treba spomenuti znanstveni skup održan u Beču 2008., u povodu 250. obljetnice objavljivanja prvoga izdanja najvažnijega Boškovićeve djela u istome gradu, u čijem je radu sudjelovalo više uglednih hrvatskih znanstvenika (Ivan Koprek, Josip Talanga, Zvonimir Čuljak, Stipe Kutleša, Ante Mišić, Nikola Stanković). Vidi: *Ruđer Bošković (Boscovich) und sein Modell der Materie: Zur 250. Wiederkehr des Jahres der Erstveröffentlichung der Philosophiae Naturalis Theoria (Wien 1758). Bericht des internationalen Symposions in Wien im Oktober 2008*, ur. Helmuth Grössing i Hans Ullmaier (Wien: Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2009). Također treba upozoriti na okrugli stol o Ruđeru Boškoviću održan u Europskom parlamentu u Bruxellesu krajem siječnja 2024. na inicijativu Dubrovačko-neretvanske županije, na kojem su o Boškoviću znanstvenom opusu, pjesništvu i filozofiji govorili hrvatski znanstvenici Ivica Martinović i Stipe Kutleša. Kutleša je pritom, referirajući se na Boškovića u kontekstu neosnovanih srpskih prisvajanja, istaknuo da Bošković nesumnjivo ne pripada samo hrvatskoj nego i talijanskoj kulturi, jer je u Italiji proveo najveći dio života, ali da ga Talijani ne svojataju, kao ni Francuzi, čije je državljanstvo Bošković uzeo. Vidi: „Znanstveni velikan. Poruka Srbiji iz Bruxellesa: Ruđer Bošković nije bio Srbin”, pristup ostvaren 2. 4. 2024. https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/poruka-srbiji-iz-bruxellesa-boskovic-nije-bio-srbin-20240129?meta_refresh=1.

predmodernih odrednica dubrovačkoga identiteta.⁴¹ Kao primjer određenja Gundulićeva etničkoga identiteta u skladu s predmodernim odrednicama etničkoga identiteta Dubrovačke Republike, uz izuzimanje hrvatske komponente, može nam poslužiti najuglednija talijanska enciklopedija – *Enciclopedia Italiana* – u kojoj se u enciklopedijskom članku iz 1933. za Gundulića, među ostalim, navodi: *Poeta slavo di Ragusa, nato nel 1589 (?) e morto a Ragusa nel 1638. È il più celebre poeta della cosiddetta letteratura ‘dalmato-ragusea’ (...)*.⁴² U ažuriranoj online verziji umetnuta je samo nepotpuna inačica njegova imena na hrvatskom jeziku, bez bilo kakva dovodenja u vezu toga podatka s njegovim porijeklom: *Gundulić, Dživo, Nome croato del poeta Gianfrancesco Gondola*.⁴³ S druge strane isti autor, inače ugledni talijanski slavist rođen u Zadru, u enciklopedijskoj jedinici za Marina Držića iz 1931. navodi da je Držić bio srpsko-hrvatski komediograf, čime je očito umjesto predmodernih etničkih odrednica dubrovačkoga identiteta prihvatio moderne nacionalne identitete, pri čemu je vidljivo prihvaćanje tadašnjega političkog okvira u kojem se nalazio Dubrovnik – Kraljevine Jugoslavije – kao relevantne reference za definiranje Držićeve pripadnosti u sklopu političkoga konstrukta o dvoimenom srpsko-hrvatskom narodu: *Commediografo serbo-croato, nato a Ragusa (Dalmazia) verso il 1510 [1508!], morto a Venezia il 2 maggio 1567*.⁴⁴ Činjenica da je Držić u kronološkom smislu bio Gundulićev prethodnik nedosljednu primjenu kriterija glede definiranja predmodernoga etničkog identiteta dubrovačkih renesansnih i baroknih književnika tijekom tridesetih godina prošloga stoljeća u talijanskoj enciklopedistici čini još vidljivijom. Za Ruđera Boškovića pak u talijanskim se referentnim djelima – pri čemu se kao kriterij također uzima podatak koji donosi *Enciclopedia Italiana* – u svesku 7 iz

⁴¹ L. Kunčević upozorio je na činjenicu da se u predmodernom Dubrovniku hrvatsko i srpsko ime u dubrovačkim dokumentima javljaju relativno rijetko, odnosno da se radi o etnonimima koji su apsolutno marginalni u usporedbi s mnogo češćim slavenskim, ilirskim ili dalmatinskim imenom. No, ujedno je istaknuo da to što se hrvatska i srpska argumentacija u njegovu radu razmatraju zajedno nipošto ne znači apsolutnu relativizaciju i njihovo izjednačavanje te da nema nikakve dvojbe da su argumenti hrvatske strane bitno ozbiljniji i što se tiče diskurzivnih iskaza pripadnosti i što se tiče državnopravnih i kulturnih veza Dubrovnika s predmodernom Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom. Također je upozorio na to da, iako je nemoguće sasvim poistovjetiti ilirsko, slavensko i dalmatinsko ime s povijesnim hrvatskim prostorom, ono korespondira s njim, premda seže i znatno šire, a da za srpska svojatanja bilo kojega od njih nema nikakve osnove. S tim u vezi ustvrdio je da uopće nema „potrebe osporavati neuvjerljivu tezu da je slavensko ime u dubrovačkim dokumentima istoiznačno sa srpskim”. Lovro Kunčević, „Etnički i politički identitet predmodernog Dubrovnika od 14. do 17. stoljeća”, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 55 (2017), br. 1: 69.

⁴² Arturo Cronia, „Gondola (Gundulić), Gianfrancesco”, u: *Enciclopedia Italiana*, Ristampata fotolitica del Volume XVII pubblicato nel 1933 (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1949), 534.

⁴³ „Gundulić, Dživo”, *T – Enciclopedia on line*, pristup ostvaren 27. 2. 2024., <https://www.treccani.it/enciclopedia/dzivo-gundulic/>.

⁴⁴ Arturo Cronia, „Darsa, Marino (Marin Držić)”, u: *Enciclopedia Italiana*, sv. 12 (Roma: Istituto Giovanni Treccani, 1931), 389.

1930. – uopće ne navode podaci o njegovu predmodernom etničkom identitetu, nego se samo konstatira da je rođen u Dubrovniku u Dalmaciji: *Astronomo, fisico, geodeta, matematico, nato a Ragusa di Dalmazia in 18 maggio 1711, morto a Milano il 13 febbraio 1787*.⁴⁵ Međutim, u kasnijim izdanjima spomenute enciklopedije iznosi se eksplicitna tvrdnja o njegovu srpskom porijeklu. Naime, u ažuriranu *online* enciklopedijsku jedinicu spomenute enciklopedije iz 2023. uvršten je podatak da je R. Bošković rođen u Dalmaciji, od oca Srbina, da se obrazovao i djelovao u Italiji te da je među prvima promovirao širenje spoznaja i rasprava o Newtonovim zakonima gibanja i gravitacije: *Nato in Dalmazia da padre serbo, si formò e operò in Italia, dove fu tra i primi a promuovere la diffusione e la discussione critica del newtonianesimo. (...)*⁴⁶ Ovakvoj konfuziji u talijanskoj enciklopedistici glede velikana renesansne i barokne dubrovačke književnosti i znanosti svakako treba tražiti uzroke, uz ostalo, u vrlo kompleksnom karakteru kulturno-povijesnih i političkih talijansko-hrvatskih veza, kojima je bitno obilježje napose u razdoblju fašističkoga režima u Kraljevini Italiji (1922. – 1943.) dalo i posvemašnje negiranje hrvatskoga kulturnog identiteta Dalmacije, o čemu ovdje, međutim, ne može biti opširnije govora.

Konfuziju glede definiranja Boškovićevega identiteta u europskoj enciklopedistici dodatno uvećava činjenica da se podatak o Boškovićevu srpskom (po ocu) i talijanskom porijeklu (po majci) navodi i u recentnom jubilarnom izdanju ugledne njemačke *Brockhaus Enzyklopädie* (1805. – 2005.),⁴⁷ dok se u ranijem izdanju iz 1967. navodi da je bio znanstvenik južnoslavenskoga porijekla.⁴⁸ No, glede velikana dubrovačke renesansne književnosti *Brockhaus Enzyklopädie* donosi objektivne podatke o njihovom predmodernom etničkom identitetu, o čemu svjedoči činjenica da se i u izdanju iz 1967.⁴⁹ i u jubilarnom izdanju (1805. – 2005.) iznose podaci o Gundulićevu hrvatskom porijeklu, pri čemu se u jubilarnom izdanju ujedno navodi da je bio najvažniji predstavnik hrvatske barokne književnosti te specificira i njegov dubrovački identitet, prema predmodernoj odrednici njegova

⁴⁵ Luigi Gabba, „Boscovich, Ruggero Giuseppe”, u: *Enciclopedia Italiana*, sv. 7 (Roma: Istituto Giovanni Treccani, 1930), 548-549.

⁴⁶ Pasquale Tucci, „Ruggero Giuseppe Boscovich”, u: *Enciclopedia Italiana. Il Contributo italiano alla storia del Pensiero: Scienze* (2023), pristup ostvaren 27. 2. 2024., https://www.treccani.it/enciclopedia/ruggero-giuseppe-boscovich_%28II-Contributo-italiano-alla-storia-del-Pensiero-Scienze%29/.

⁴⁷ „Boscovich [-vitf], Ruggiero Giuseppe (Roger Joseph), eigentlich Ruder Josip Bošković ['bɔʃkɔvitiç], Mathematiker und Naturwissenschaftler serbischer (Vater) und italienischer Herkunft, Ragusa, 18. 5. 1711, †Mailand, 13. 2. 1778, Jesuit (...)”, u: *Brockhaus Enzyklopädie*, sv. 4 (Leipzig; Mannheim: F. A. Brockhaus, 2005), 466.

⁴⁸ „Boscovich [-vitf], Roger Joseph, Bošković ['bɔʃkɔvitiç], Rudjer Josip, südslaw.[ischer] Mathematiker und Naturwissenschaftler *Ragusa, 18. 5. 1711, †Mailand 13. 2. 1778, Jesuit (...)”, u: *Brockhaus Enzyklopädie*, sv. 3 (Wiesbaden: F. A. Brockhaus, 1967), 146.

⁴⁹ „Gundulić [g'undulitsj], italien Gondola, Ivan (Dživo), kroat.[ischer], Dichter, *Dubrovnik 8. [9!] 1. 1589, †ebd. 8. 12. 1638.”, u: *Brockhaus Enzyklopädie*, sv. 7 (Wiesbaden: F. A. Brockhaus, 1969), 786.

političkoga (municipalnog) identiteta, vezanog uz Dubrovačku Republiku.⁵⁰ Navedene činjenice iz *Brockhaus Enzyklopädie* potkrepljuju prije iznesenu tvrdnju da najuglednije europske i svjetske enciklopedije – u radu su se uz *Brockhaus Enzyklopädie* analizirale *The Encyclopaedia Britannica* i *The New Encyclopaedia Britannica* te *Enciclopedia Italiana* – često ne donose pouzdane podatke o porijeklu i identitetu velikana renesansne i barokne dubrovačke književnosti i znanosti, što je za posljedicu imalo niz nekonzistentnih i kontradiktornih, ali i netočnih navoda, jer su enciklopedijske članke ponekad pisale osobe koje su se nekritički povodile ne samo za različitim netransparentnim izvorima i kriterijima nego i za neznanstvenim političkim konstruktima, što spomenute članke u pojedinim slučajevima čini vrlo nepouzdanim izvorom, pri čemu se nikako ne može općenito tvrditi da su se autori tih enciklopedijskih članaka redovito ili pak hotimice povodili za tendencioznim kriterijima. No, oni su u pojedinim slučajevima nepobitno bili i više nego prisutni.

Ovi podaci navedeni su napose ne bi li bilo jasnije da hrvatske institucije, uz primarnu analizu djelovanja dubrovačkih velikana iz razdoblja renesanse i baroka iz diskursa pojedinih znanosti, imaju i zadaću promicanja istinitih znanstvenih spoznaja o njihovu porijeklu, u sklopu afirmacije njihova predmodernoga hrvatskoga etničkog identiteta u europskom kontekstu. Ovome bi se moglo prigovoriti da se drugi europski narodi time ne bave i da je to sasvim nepotrebno i anakrono inzistiranje na nebitnom, posebice u suvremenim okolnostima, kad kozmopolitiski koncept ima sve veću ulogu u identitetskom pozicioniranju Europljana. No, nepobitna je činjenica da pretežit dio europskih naroda uopće nema problema s promicanjem istine o nacionalnom identitetu svojih velikana u europskom i/ili svjetskom kontekstu jer su činjenice s tim u vezi općepoznate, prihvaćene i transparentne, premda se njihov identitet također oblikovao u predmodernom razdoblju, prije oblikovanja modernih nacija u koje ih danas ubrajamo. Tako se, na primjer, Galileo Galilei u svim europskim i svjetskim enciklopedijama i leksikonima navodi kao talijanski fizičar i astronom, Kopernik kao poljski matematičar i astronom, Newton kao engleski fizičar, matematičar i astronom, Leibniz kao njemački, a Pascal kao francuski filozof, fizičar i matematičar, a Lomonosov kao ruski znanstvenik (kemičar), pjesnik i gramatičar. S druge strane, problem glede definiranja hrvatskoga identiteta pojedinih velikana hrvatske, a u tom kontekstu napose dubrovačke znanosti i kulture i njegove afirmacije u europskom kontekstu nedvojbeno postoji, i to poglavito zbog navedenih neopravdanih presizanja i pokušaja prisvajanja sa srpske strane u iznimno dugom razdoblju. Tome je također nepobitno pridonijela kompleksnost hrvatskoga nacionalnoin-

⁵⁰ „Gundulić [-litč], Ivan (Đivo Franov), ital. Giovanni Gondola, kroatisch-ragusan.[ischer] Dichter, *Ragusa (heute Dubrovnik) 9. 1. 1589, †ebd. 8. 12. 1638; bedeutendster Vertreter der kroat. Barockliteratur”, u: *Brockhaus Enzyklopädie*, sv. 11 (Leipzig; Mannheim: F. A. Brockhaus, 2005), 596.

tegracijskog procesa, ali i nužnost sagledavanja dubrovačkoga identiteta u sklopu njegovih predmodernih odrednica iz razdoblja Dubrovačke Republike, koje su, bez daljnjega, dale obilježje i pojedinim aspektima rane faze hrvatske nacionalne integracije, napose kad je riječ o njezinoj slavenskoj i ilirskoj sastavnici. O tome osobito svjedoči činjenica da upravo dubrovačku književnost, a posebno Gundulića, u 19. stoljeću hrvatski preporodni duh podiže na „pijedestal” nacionalne književnosti i kulture. Takvim će ga središnjim likom, nimalo slučajno, prikazati i Vlaho Bukovac na svečanom zastoru koji prikazuje hrvatski narodni preporod u Hrvatskom zemaljskom (danas: narodnom) kazalištu u Zagrebu (1895.).

Dubrovački hrvatski identitet u europskom kontekstu u sklopu hrvatske historiografije treba poglavito nastaviti afirmirati u sklopu međunarodnih znanstvenih skupova posvećenih pojedinim dubrovačkim velikanima, poput spomenutoga znanstvenog skupa o Ruđeru Boškoviću održanog u Beču 2008. i okrugloga stola u Bruxellesu 2024., kao i održavanjem međunarodnih znanstvenih skupova posvećenih najjeminentnijim predstavnicima dubrovačke renesansne i barokne književnosti. U potonje naznačenom kontekstu neosporno je najviše bio zastupljen Marin Držić.⁵¹ Takvi su znanstveni skupovi, općenito uzevši, iznimno vrijedni i znatno pridonose afirmaciji spoznaja o hrvatskom identitetu velikana dubrovačke književnosti i znanosti na inozemnom planu, odnosno njihovu transparentnijem situiranju u domenu hrvatske povijesti i kulture.

Cilj ovoga kratkog osvrtu, koji se koncentrirao na dosad zapostavljenu temu – analizu identitetskih odrednica velikana dubrovačke kulture i znanosti u nekim od najuglednijih europskih i svjetskih referentnih publikacija – bio je upozoriti na važan problem da znanstvene spoznaje o povezanosti predmodernih sastav-

⁵¹ S tim u vezi treba istaknuti sljedeće skupove održane u povodu obljetnica Marina Držića: Simpozij „Marin Držić u svjetlu renesansne komediografije” (održan u Dubrovniku od 6. do 12. kolovoza 1967. u organizaciji JAZU, Odjela za suvremenu književnost, i Sveučilišta Stanford), Znanstveni skup „Marin Držić i zlatno doba Dubrovnik” (održan od 23. do 25. kolovoza 1989., organizirali su ga Joint Committee on Eastern Europe of the Social Science Research Council, American Council of Learned Societies, Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske, Inter-University Centre of Postgraduate Studies Dubrovnik, Festival Dubrovnik, Zavod za obnovu Dubrovnik i Muzejsko-galerijski centar Zagreb); Simpozij „Marin Držić, Dubrovnik i renesansa: hrvatsko kazalište u 16. stoljeću” (Washington, Hartke Theatre, 21. – 25. travnja 2004.); Znanstveni skup „Držićevi izazovi 1508.–2004.–2008.” (u organizaciji Interuniverzitetskoga centra Dubrovnik, Doma Marina Držića i Dubrovačkih ljetnih igara, održan u Rijeci dubrovačkoj 12. srpnja 2004.); „Marin Držić i naše doba”, međunarodni skup središnje proslave 500. godišnjice rođenja Marina Držića (Dubrovnik i Siena, 2. – 7. rujna 2008.) te Međunarodni znanstveni skup o Marinu Držiću (u organizaciji HAZU, održan od 5. do 7. studenog 2008. u Zagrebu). Vidi: *Leksikon Marina Držića. Simpoziji*, pristup ostvaren 11. 4. 2024., <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/simpoziji/>; „Međunarodni znanstveni skup o Marinu Držiću (HAZU)”, pristup ostvaren 11. 4. 2024., <https://mvinfo.hr/clanak/medjunarodni-znanstveni-skup-o-marinu-drzicu-hazu>. Sa spomenutih skupova objavljeni su radovi u različitim publikacijama i zbornicima, među kojima treba napose izdvojiti onaj u povodu 500. obljetnice Držićeva rođenja. Vidi: *Marin Držić 1508. – 2008. Zbornik radova o Marinu Držiću*, ur. Nikola Batušić i Dunja Fališevac (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2010).

nica dubrovačkoga etničkog identiteta s oblikovanjem modernoga dubrovačkoga hrvatskog identiteta, uz općenito nedostatne spoznaje o državnopravnim vezama Dubrovačke Republike s Trojednom kraljevinom u predmodernom razdoblju, u sklopu Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva, na koje su u svojim historiografski relevantnim istraživanjima napose upozorili Zdenka Janeković Römer⁵² i Lovro Kunčević,⁵³ nisu postale određujuće koordinate koje bi u širem međunarodnom kontekstu usmjeravale diskurs istraživanja dubrovačkoga identiteta tijekom povijesti.⁵⁴ Stoga je upravo znanstveni rad na području afirmacije i produbljenja spoznaja o tome zadaća, a s obzirom na kontinuitet i intenzitet srpskih prisvajanja i znanstveni imperativ za hrvatske znanstvenike, posebno za povjesničare, filologe i lingviste, čija je znanstvena domena u najužoj vezi s objašnjavanjem kontroverzi stvorenih na tom planu.⁵⁵

U nastavku rada analizirat će se pokušaj prisvajanja Ivana Gundulića i njegova književnoga opusa od dubrovačkih Srba katolika, koji se manifestirao tijekom Gundulićeve proslave u Dubrovniku u lipnju 1893., s posebnim osvrtom na osudu tih prisvajanja biskupa Strossmayera u njegovoj korespondenciji s Lujom Vojnovićem.

⁵² Janeković-Römer, *Višegradski ugovor*, 7-10.

⁵³ Kunčević, „Etnički i politički identitet predmodernog Dubrovnika”, 65-87.

⁵⁴ O historiografski iznimno relevantnim aspektima predmodernoga dubrovačkoga političkog (municipalnog) identiteta, zbog opsegovnih okvira rada, ali i njegove tematske okosnice, razmatranja suodnosa predmodernoga etničkoga i modernoga nacionalnog identiteta Dubrovnika, ovdje ne može biti govora ni u najsazetijoj formi. Taj se identitet od kasnoga srednjeg vijeka oblikovao na razini političke zajednice – dubrovačkoga grada države – ali i kroz pripadnost užim zajednicama, poput dubrovačkoga distrikta, staleža, bratovština ili pojedinih plemićkih rodova. Vidi: Kunčević, „Etnički i politički identitet predmodernog Dubrovnika”, 67; Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti. Dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku* (Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku; Hrvatski institut za povijest, 2012).

⁵⁵ Pritom svakako treba reći da je važan korak na tom planu, u smislu poticanja istraživanja pojedinih tema vezanih uz predmoderni i moderni dubrovački identitet, Četvrta kroatološka konferencija – Dubrovnik u hrvatskoj povijesti, održana u Dubrovniku od 16. do 18. studenog 2015., koju su organizirali Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu u suorganizaciji s Gradom Dubrovnikom, Zavodom za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Sveučilištem u Dubrovniku i Zakladom BERCAB, te objavljivanje zbornika radova s te konferencije. Vidi: *Dubrovnik u hrvatskoj povijesti: zbornik radova u čast akademiku Nenadu Vekariću*, ur. Mario Grčević i Nenad Vekarić (Zagreb: Fakultet hrvatskih studija, 2019).

Osuda velikosrpskih presizanja za Dubrovnikom u povodu Gundulićeve proslave 1893. u korespondenciji J. J. Strossmayer – L. Vojnović⁵⁶

U pismu Luju Vojnoviću od 25. srpnja 1893. biskup Strossmayer⁵⁷ je, još ne znajući da L. Vojnović pripada krugu dubrovačkih Srba katolika, oštro osudio velikosrpske pretenzije za Dubrovnikom, koje su se na političkoj razini manifestirale u neuspješnom pokušaju Srba katolika, podržavanih od uglednih ličnosti pristiglih iz Kraljevine Srbije, da trodnevnoj proslavi u prigodi otkrivanja Rendićeva spomenika Ivanu Gunduliću u Dubrovniku od 25. do 27. lipnja 1893. daju srpski karakter, s očitim ciljem pozicioniranja Gundulića, ali i samoga Dubrovnika i njegove kulturno-povijesne baštine, u domenu srpske povijesti i kulture.⁵⁸ Strossmayer je, naime, držao da je L. Vojnović prihvatio očevu hrvatsko političko osvjedočenje, a Lujo mu u svojoj korespondenciji s njim ni na koji način nije dao do znanja da su njegova politička uvjerenja dijametralno oprečna očevim. Za razumijevanje sveukupne problematike u vezi s oblikovanjem političkih stajališta L. Vojnovića nužno je ukratko upozoriti na raznolikost i kompleksnost političkih opredjeljenja i nacionalnih identiteta pojedinih članova obitelji Vojnović (zbog ograničenih opsegovnih okvira ovdje se nije moguće osvrnuti na članice obitelji, premda su njihova nacionalnoidentitetska određenja također bila vrlo kompleksna i podjednako divergentna). U političkom oblikovanju i djelovanju Lujova brata Iva Vojnovića, poznatoga hrvatskoga književnika, ocrtavali su se u svoj punini neujednačenost i kolebanje u oblikovanju nacionalnih identiteta u sklopu obitelji Vojnović, ali i problemi u oblikovanju modernoga hrvatskoga nacionalnog iden-

⁵⁶ Ova problematika opširnije je elaborirana u mojem recentnom radu, u koji je uvršteno i Strossmayerovo pismo L. Vojnoviću s tim u vezi od 25. srpnja 1893. Vidi: Zoran Grijak, „Proslava otkrivanja Gundulićeva spomenika u Dubrovniku 1893. u svjetlu korespondencije biskupa Josipa Jurja Strossmayera s Franom Folnegovićem i Lujom Vojnovićem (U povodu 130. obljetnice otkrivanja Rendićeva spomenika Gunduliću)”, *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost* 34 (2023), br. 3-4: 130-170. Vidi i: Grijak, Viđen, „Fenomen dubrovačkih Srba katolika”, 90-91; Grijak, Čosić, *Figure politike*, 47-49.

⁵⁷ Opširniji biografski podaci o biskupu Strossmayeru te o Luju i Kostu Vojnoviću uvršteni su u prvi dio rada i ovdje se neće ponavljati. Vidi: Grijak, „Korespondencija Josip Juraj Strossmayer – Lujo Vojnović kao povijesni izvor. I. dio”, 247-249. Navest će se samo sažeti biografski podaci za L. i K. Vojnovića bitni za kontekstualizaciju sadržaja u ovom radu.

⁵⁸ Uz radove navedene u bilj. 56, ova tema opširnije je elaborirana u više priloga. Vidi: Tijas Mortigijja, „Političko značenje otkrića Gundulićeva spomenika”, u: *Gundulićev zbornik: o 350-godišnjici rođenja i 300. godišnjici smrti*, ur. Blaž Jurišić (Zagreb: Matica hrvatska, 1938), 117-122; Ivo Perić, „Proslava otkrića Gundulićeva spomenika u Dubrovniku”, *Forum* (1993), br. 4-6: 391-405; Ivo Perić, *Dubrovačke teme XIX. stoljeća* (Zagreb: Matica hrvatska, 1997); Iva Milovan, Nevio Šetić, „Dva općehrvatska skupa iz 1890. i 1893. i njihovo nacionalno integracijsko značenje”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 46 (2008): 227-258; Ivan Grkeš, „Spomenik kao prijeporno mjesto. Trodnevna proslava otkrivanja Gundulićeva spomenika u Dubrovniku 1893. godine”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 58 (2021): 205-241.

titeta kod dijela društvene i političke elite grada Dubrovnika u drugoj polovini 19. i početkom 20. stoljeća. Naime, brojni primjeri iz korespondencije i dnevnčkih zabilješki I. Vojnovića potvrđuju da su kod njega, s različitim intenzitetom u pojedinim razdobljima, koincidirali hrvatski, srpski i jugoslavenski nacionalno-identifikacijski modeli, ali da je Hrvatsku ipak kontinuirano doživljavao kao svoju „užu” domovinu.⁵⁹ Politička i nacionalna orijentacija L. Vojnovića znatno se razlikovala i od bratove i od očeve, hrvatske i južnoslavenske, oblikovane po uzoru na đakovačko-bosanskoga i srijemskoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera, koji je inače bio velik prijatelj Koste Vojnovića i cijele obitelji Vojnović. Fenomen Lujova srpstva i Ivova filospstva tim više je zanimljiv ako se uzme u obzir činjenica da je K. Vojnović potjecao iz srpskopравoslavne obitelji, ali se, najprije stjecajem obiteljskih prilika,⁶⁰ a zatim i na temelju osobnoga izbora, u vjerskom smislu opredijelio kao katolik, a u nacionalnom i političkom kao Hrvat. Pritom je katolički univerzalizam shvaćao u najširem kulturno-civilizacijskom smislu kao osnovu na kojoj je nastala kultura europskoga Zapada, suprotstavljajući njegove univerzalne vrijednosti bizantinizmu, karakterističnom za kršćanski Istok, koji odlikuje specifična povezanost nacije i vjere te državnih i crkvenih institucija.⁶¹ U ljeto 1871. K. Vojnović odrekao se zastupničke dužnosti za vanjske kotare Boke kotorske s obrazloženjem da mu „zanatni i domaći posli” ne dopuštaju da se savjesno posveti zastupničkim dužnostima. No, u objašnjenju koje je s tim u vezi dao biskupu Strossmayeru u pismu od 24. lipnja 1871. izrijekom je naveo prave razloge odustajanja od zastupničke dužnosti, koji svjedoče o njegovu snažnom distanciranju od bizantinske kulture i političke tradicije. Ujedno se u nacionalnom smislu očitovao kao Hrvat, jasno praveći distinkciju između svojega etničkog porijekla i političkoga identiteta.⁶² Nasuprot očevu hrvatskom osvjedočenju i

⁵⁹ Vidi: Zoran Grijak, „Korespondencija i dnevnic Iva Vojnovića kao povijesni izvor”, *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost* 20 (2009), br. 4: 164-188.

⁶⁰ Nakon smrti Jovana Vojnovića (1811. – 1837.), oca Koste i Đura (Đorđa) Vojnovića, njihova baka Kasandra Angeli-Radovani u Dubrovniku ih je prevela u Katoličku crkvu. Vidi: Grijak, Ćosić, *Figure politike*, 15.

⁶¹ U svojim shvaćanjima o bizantinizmu K. Vojnović bio je vrlo blizak svojem velikom prijatelju don Mihovilu Pavlinoviću, jednom od čelnika Narodne stranke u Dalmaciji. Vidi: Zoran Grijak, „Teologija povijesti ili klerikalizam. Odnos vjere i politike u Mihovila Pavlinovića”, *Časopis za suvremenu povijest* 25 (1993), br. 2-3: 43-65; Zoran Grijak, „Razmatranja o bizantinizmu u djelima Mihovila Pavlinovića”, *Marulić: hrvatska književna revija* 28 (1995), br. 6: 973-987.

⁶² „Osim toga, Preuzvišeni Gospodine, Vi znate dobro da ako sam po rodu Srb, po politici sam Hrvat, a po vjeri katolik. Dični kotari koje sam imao čast zastupati dišu Srbstvom i Pravoslavlstvom, koja su slivena u jedan pojam. Koliko se nisam htio iznevjeriti svojoj savjesti, toliko ni nametnuti mojim biračima. Odstup je bio jedini poštenu izlaz (...) te sam ga izabrao.” K. Vojnović – J. J. Strossmayeru, U Spljetu, na Ivandan [18]71. Hrvatska (dalje: HR) – Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (dalje: NSK) – Zbirka rukopisa i starih knjiga (dalje: ZriSK) – Ostavština Koste Vojnovića (dalje: OKV), R 5332, 1. Usp. Tomislav Markus, „Korespondencija Strossmayer – Vojnović: Izabrani dokumenti”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 25 (2007): 345.

istaknutom sudjelovanju u realizaciji onovremenih hrvatskih političkih programa⁶³ te vrlo divergentnom nacionalnoidentitetskom određenju svojega brata Iva, Lujo Vojnović već se u ranom mladenačkom razdoblju u identitetskom smislu sasvim jednoznačno odredio kao Srbin. Rođen je u Splitu 15. travnja 1864. Gimnaziju je pohađao u Splitu, Zagrebu i Dubrovniku, gdje je maturirao 1881. Pravo je studirao na zagrebačkom sveučilištu, a studij završio i doktorirao u Grazu 1892. Kao sudski i odvjetnički vježbenik radio je kratko u Zagrebu, Sarajevu i Trstu, a od 1894. do 1896. u Dubrovniku je vodio vlastiti odvjetnički ured. Već je u ranim dvadesetim godinama života u Dubrovniku započeo djelovati u krugu dubrovačkih Srba katolika. Tome je ostao dosljedan sve do smrti, u Zagrebu 18. travnja 1951., kontinuirano nastojeći uvrštavati Dubrovnik u sferu srpske povijesti i kulture.⁶⁴

Kako je napomenuto, Strossmayer u vrijeme Gundulićeve proslave, koja se analizira u ovome dijelu rada, nije imao nikakve spoznaje o tome da L. Vojnović pripada krugu dubrovačkih Srba katolika, što je očito i iz pisma koje mu je poslao u povodu te proslave 25. srpnja 1893. (vidi prilog 5). Za to doznaje tek u vrijeme tzv. Svetojeronimske afere u Rimu 1901./1902., kad L. Vojnović sasvim otvoreno zastupa interese crnogorske kneževine nasuprot hrvatskima.⁶⁵

Gundulićeva proslava odvijala se u vrijeme upravljanja dubrovačkom općinom autonomaša i Srba katolika (1890. – 1899.). U koaliciji s brojem neznatnim, ali politički utjecajnim autonomaškim činovništvom Srbi katolici osvojili su vlast na općinskim izborima 1890. Pobjedu im je olakšala neorganizirana Narodna stranka, koja nije ni izašla na izbore. Za gradonačelnika je izabran vlastelin Frano Gondola. Uslijedila su dva mandatna razdoblja vladavine Srba katolika i autonomaša jer su oni na sličan način pobijedili i na idućim općinskim izborima 1894. Naj snažniji otpor pružila im je pravaški orijentirana skupina mladih dubrovačkih Hrvata, koju je predvodio dvadesetogodišnji Frano Supilo. S nekolicinom pristaša on je 1891. pokrenuo list *Crvena Hrvatska*, koji je postao glavno glasilo narodnjačko-pravaškoga kruga u Dubrovniku. Nakon okupljanja pristaša, konsolidacije narodnjačkoga bloka i višegodišnjih političkih okršaja u javnosti nova se hrvatska koalicija 1899. vratila na vlast u dubrovačkoj općini. Koalicija Srba katolika i autonomaša raspala se te oni nisu ni izašli na izbore, a

⁶³ K. Vojnović bio je autor dvaju programskih spisa hrvatske politike, koji ulaze u korpus ključnih. Njegov spis *Un voto per l'unione ovvero gl'interessi della Dalmazia nella sua unione alla Croazia ed all'Ungheria* (Split, 1861.), kojim je pozvao na sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom u sklopu Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva, imao je programsko značenje za politiku Narodne stranke u Dalmaciji, a stranački program *Što hoće neodvisna narodna stranka?* (Zagreb, 1884.) za oblikovanje oporbene politike Neodvisne narodne stranke (1880.) u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji. Vidi: Grijak, Ćosić, *Figure politike*, 17.

⁶⁴ Vidi opširnije o političkom, diplomatskom, književnom i historiografskom djelovanju L. Vojnovića u: Grijak, Ćosić, *Figure politike*, 13-162.

⁶⁵ Grijak, Ćosić, *Figure politike*, 52-66.

gradonačelnik Gondola umro je pod sumnjom za financijske malverzacije. Nakon izbornoga poraza pokret Srba katolika ušao je u krizno razdoblje i postupno, zbog nedostatka širega etničkog potencijala u Dubrovniku i okolici, sa smrću svojih najjeminentnijih predstavnika izumirao, premda su njegovi pripadnici na temelju svojega znatnoga društvenog utjecaja još godinama zadržali utjecaj u političkom životu Dubrovnika.⁶⁶

Važan trenutak političkoga sučeljavanja koalicije Srba katolika i autonomaša, u vrijeme njihova upravljanja dubrovačkom općinom, s predstavnicima narodnjačko-pravaškoga kruga bila je upravo trodnevna svečanost u povodu otkrivanja Gundulićeva spomenika (25. – 27. lipnja 1893.), na koju se referira Strossmayerovo pismo Luju Vojnoviću od 25. lipnja 1893. Premda su organizatori proslave – Odbor za podignuće Gundulićeva spomenika i Dubrovačka općina – javnosti nastojali službeno predstaviti proslavu iz perspektive slavljenja Gundulića kao najvažnijega dubrovačkog i južnoslavenskog pisca, od samoga se početka sa strane organizatora proslave radilo na tome da joj se prida srpski značaj.⁶⁷ Na te su svečanosti Srbi katolici pozvali veliki broj gostiju iz Kneževine Crne Gore i Kraljevine Srbije. Unatoč tome, dobro organizirani dubrovački građani, politički oponenti vladajuće koalicije i gosti iz Dalmacije i Hrvatske, koji su brojem znatno nadmašili one pristigle iz Srbije, dali su čitavoj svečanosti hrvatsko obilježje. Spomenik je otkriven 26. lipnja uz mnoštvo sudionika. Komentirajući proslavu u više članaka u *Crvenoj Hrvatskoj*, F. Supilo posebice je naglašavao njezino dominantno hrvatsko obilježje.⁶⁸ U recentnim historiografskim osvrtima na organizaciju i tijek Gundulićeve proslave velika je pozornost posvećena arhivskom gradivu vezanom uz djelovanje Odbora za podignuće Gundulićeva spomenika.⁶⁹ No, u dosadašnjim se historiografskim radovima sve donedavno nije obratilo dovoljno pozornosti na vrlo istaknutu ulogu biskupa Strossmayera u organiziranju te proslave.⁷⁰ Pozornost će se u daljnjem tekstu posvetiti upravo tom aspektu Gundulićeve proslave, u sklopu analize spomenutoga Strossmayerova pisma L. Vojnoviću od 25. srpnja 1893., u kojem se Strossmayer vrlo kritički osvrnuo na neopravdane srpske pretenzije prema Dubrovniku koje su došle do izražaja prigodom otkrivanja Gundulićeva spomenika. S tim u vezi treba upozoriti na iznimno važnu činjenicu da je Strossmayer u tom pismu, osudivši srpske pretenzije za Dubrovnikom, napisao gotovo identične riječi o srpskom negiranju hrvatske državopravne tradicije i pravu hrvatskoga naroda na oblikovanje vlastite države na svojem povijesnom prostoru kao u pismu njegovu ocu Kostu Vojnoviću

⁶⁶ Vidi: Grijak, Ćosić, *Figure politike*, 31-32.

⁶⁷ Grkeš, „Spomenik kao prijeporno mjesto”, 206.

⁶⁸ Grijak, Ćosić, *Figure politike*, 32.

⁶⁹ Grkeš, „Spomenik kao prijeporno mjesto”, 211-214.

⁷⁰ Vidi: Grijak, „Proslava otkrivanja Gundulićeva spomenika”, 130-170.

iz 1885. u povodu velike bugarske vojne pobjede nad Srbima kod Slivnice. Zato držim potrebnim ukratko se osvrnuti na oba pisma.

U prvom pismu Strossmayer izričito osuđuje srpski vojni napad na Bugarsku i zahvaljuje Božjoj providnosti za bugarsku pobjedu. Naime, zbog ujedinjenja Istočne Rumelije s Kneževinom Bugarskom, koje je proturječilo odluci Berlinskoga kongresa 1878. o podjeli Bugarske, kralj Milan Obrenović donio je odluku o napadu na Bugarsku i objavio joj rat 14. studenog 1885. da bi se spriječilo međunarodno priznanje bugarskoga *fait accompli*. Strossmayer je u povodu srpskoga poraza u bitki kod Slivnice 17. – 19. studenog 1885. u pismu koje je uputio K. Vojnoviću s tim u vezi upozorio na ekspanzionističke tendencije srpske politike, ustvrdivši ujedno da je srpska politika u svojoj biti protuslavenska. Nadalje, iznio je stajalište da bi Slivnica za Milana Obrenovića mogla postati ono što je za francuskoga cara Napoleona III. bio Sedan.⁷¹ Strossmayer je također, u kontekstu srpskih pretenzija na bugarski teritorij, upozorio K. Vojnovića na srpske aspiracije na hrvatske zemlje te na negaciju hrvatske državnopravne tradicije i na njoj utemeljenih političkih težnji hrvatskoga naroda za oblikovanjem nacionalne države na svojem povijesnom prostoru od srpskih političkih čimbenika: „Hvala sto put božjoj providnosti što pokloni pobjedu pravednoj stvari, koja je ujedno i čista stvar slavjanska. Slivnica može lako postati za Milana Sedan (...) Srbi što su od dulje već vrieme siali to su sad poželi. Lude! Misle kad bi državnu ideju hrvatsku pokopali, kad bi sirote Bugare potukli, da bi se toli iz tih razvalina i grobova podiglo Dušanovo carstvo. A ono je nedvojbeno, da bi grob naš i njihov grob odmah postao.”⁷²

U pismu L. Vojnoviću od 25. srpnja 1893., referirajući se na neopravdane srpske pretenzije koje su došle do izražaja prilikom održavanja Gundulićeve proslave u Dubrovniku, Strossmayer je napisao gotovo identične riječi o srpskom negiranju hrvatske državnopravne tradicije i pravu hrvatskoga naroda na oblikovanje države na svojem povijesnom prostoru kao u prije citiranom pismu njegovu ocu iz 1885.⁷³

⁷¹ Kod Sedana se vodila odlučujuća bitka u francusko-pruskom ratu 1. i 2. rujna 1870., u kojoj je francuska vojska pretrpjela težak poraz. Francuski car Napoleon III. zarobljen je, a u Parizu je 4. rujna 1870., nakon propasti Drugoga Carstva, proglašena Treća Francuska Republika. Nakon kratkotrajne internacije u Njemačkoj 1871. Napoleon III. izbjegao je u Veliku Britaniju, gdje je umro. Vidi: „Napoleon III.”, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.), pristup ostvaren 1. 4. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/napoleon-iii>.

⁷² HR-NSK-ZRiSK-OKV, R 5622 b, J. J. Strossmayer – K. Vojnoviću, 23. N.[ovembra] 1885. M. Valentić ustvrdio je da je brz i potpun poraz Srbije u bitki kod Slivnice označio prekretnicu u ekspanzionističkoj srpskoj politici, koja od tada sužava prostor velikosrpskih aspiracija prema istoku, odnosno odustaje od Garašaninovih planova iznesenih u spisu *Načertanije* (1844.) na bugarskom etničkom području. Vidi: Valentić, *Rat protiv Hrvatske*, 35.

⁷³ HR-NSK-ZRiSK – Vojnović, Lujo, Korespondencija (dalje: VLK), Strossmayer, Josip Juraj – Luji Vojnoviću, 5 pisama, fond R 5626 b, 5, J. J. Strossmayer – L. Vojnoviću, [s. l.], 25. srpnja 1893. (vidi prilog 5).

Iz navedenih Strossmayerovih pisama Kostiću i Luju Vojnoviću očito je da je on jasno spoznao opasnosti koje proizlaze iz velikosrpskih aspiracija usmjerenih prema južnoslavenskim zemljama te da je, kad je riječ o hrvatskim zemljama, posebice uočio Dubrovnik kao krucijalnu točku srpskih pretenzija u Dalmaciji. Iz Strossmayerova pisma K. Vojnoviću od 23. studenog 1885., a napose iz njegova pisma L. Vojnoviću od 25. srpnja 1893., sasvim je očito da su u Strossmayerovoj nacionalnoj ideologiji i političkim koncepcijama hrvatsko povijesno i državno pravo bili osnova povijesne legitimacije, državopravnoga subjektiviteta i temelj ujedinjenja politički rascjepkanih hrvatskih zemalja,⁷⁴ a da je južnoslavensko u njegovu političkom programu bilo poglavito usmjereno prema suzbijanju austrijskih centralističkih i mađarskih hegemonističkih pretenzija, te je u tom smislu kao prepreku naznačenim prijetnjama hrvatskom državopravnom individualitetu imao viziju povezivanja politički integriranih hrvatskih zemalja s južnoslavenskim zemljama u sklopu federalistički preustrojene Habsburške Monarhije. Na tragu tih ideja – koje donekle korespondiraju s njegovim austroslavističkim idejama iz 1848., nastojanjem da se Habsburška Monarhija konstituirala kao ustavna i federativna država, čime bi se omogućilo pravo na državno i nacionalno konstituiranje u njoj zastupljenih slavenskih naroda kao nužan uvjet održanja Habsburške Monarhije – Strossmayer je srpske pretenzije koje su se očitovale tijekom Gundulićeve proslave promatrao poglavito u kontekstu negacije hrvatske državopravne tradicije i na njoj utemeljenih političkih težnji hrvatskoga naroda za oblikovanjem nacionalne države od srpskih političkih čimbenika. Strossmayer je, naime, u pismu L. Vojnoviću od 25. srpnja 1893. izričito konstatirao ne samo nespornost Kraljevine Srbije da prizna i podrži hrvatske napore za postizanje cjelovitosti politički razjedinjene Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije nego i upozorio na njezino aktivno djelovanje protiv toga cilja. Zaključio je da Srbi moraju Hrvatima priznati pravo na državnost i državnu cjelovitost, kao što to Hrvati čine glede Kraljevine Srbije.⁷⁵ Stoga je i Strossmayerova osuda velikosrpskih pretenzija, kad je riječ o hrvatskim zemljama, upravo u kontekstu Gundulićeve proslave u Dubrovniku 1893. našla svoj politički najpregnantniji izraz, podjednako kad je riječ o njihovoj osudi, kao i o definiranju njihovih političkih ishodišta i mogućih tragičnih posljedica.

⁷⁴ Vidi o tome opširnije: Nikša Stančić, „Josip Juraj Strossmayer u hrvatskoj politici”, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Razred za društvene znanosti* 53 = 535 (2018): 15.

⁷⁵ Vidi prilog 5.

O okolnostima puta Luja i Koste Vojnovića u Moskvu i Sankt Peterburg 1893., s posebnim naglaskom na stajališta biskupa Strossmayera o važnoj ulozi Ruskoga Carstva u oblikovanju europske kulture i političkih odnosa među europskim velesilama

U trećem, ujedno posljednjem dijelu ovoga rada pozornost će se obratiti na segment iz korespondencije J. J. Strossmayer – L. Vojnović koji je u dosadašnjim, inače iscrpnim genealoškim istraživanjima Vojnovića ostao nedovoljno istražen. Radi se o pokušaju Luja Vojnovića, njegova oca Koste i strica Đura (Đorđa) da, uz pomoć preporuka biskupa Strossmayera, kod najviših predstavnika ruske aristokracije na ruskom dvoru ishode povrat veleposjeda svojega glasovitog pretka Marka Ivanova Vojnovića (o. 1750. – 1807.),⁷⁶ jedne od najvažnijih ličnosti u razvoju ruske Crnomorske i Kaspijske flote u vrijeme Katarine II. Velike. Taj se put, bez daljnjega, nikad ne bi povijesno realizirao da obitelj Vojnović nije bila snažno obilježena pseudopatricijskim kompleksom. U više generacija Vojnovića taj se kompleks potvrđivao grčevitom, gotovo mitomanskom upornošću u dokazivanju aristokratskoga porijekla.⁷⁷ Vojnovići su, naime, vjerovali da potječu od Vo-

⁷⁶ Marko Ivanov Vojnović (Herceg-Novi, o. 1750. – Vitebsk (danas u Bjelorusiji), 1807.). Bio je najznačajniji od nekolicine pripadnika obitelji Vojnović (Jovan Vasiljev Vojnović, ruski kontraadmiral, Aleksandar Vasiljevič Vojnović, ruski general konjice i dr.) koji su u Ruskom Carstvu stekli važne vojne položaje i plemićki naslov. Stoga o njemu postoje podaci u ruskoj historiografiji i pomorskim enciklopedijama i leksikonima. Djetinjstvo i ranu mladost provodi u Herceg-Novom. Kad je carica Katarina II. Velika (1729. – 1796., vladala od 1762.) nastavila rad Petra I. Aleksejeviča Romanova (Velikog) (1672. – 1725., vladao od 1682.) na obnavljanju ruske flote, M. I. Vojnović javlja se 1770. u rusku mornaricu. Pokazavši iznimne vještine, postaje zapovjednik fregate *Slava*, s kojom se istaknuo u ekspediciji Baltičke flote (1769. – 1774.) u Egejskome moru i vodama Levanta. Nakon sklapanja mira između Ruskoga i Osmanskoga Carstva u Kučuk-Kajnardžiju 1774. unaprijeđen je u čin kapetana korvete. Kad se početkom 1780. u Kazanu počela graditi ruska Kaspijska flota, M. I. Vojnović je, po nalogu kneza Potemkina, umjesto slavnoga generala Aleksandra Vasiljeviča Suvorova preuzeo komandu nad njom. Godine 1782. sa svojom ekspedicijom radi na ispitivanju kaspijskih obala i provjeravanju nautičkih karti. Po povratku u Sankt Peterburg carica Katarina II. darovala mu je, prilikom audijencije, u znak počasti dragocjeni prsten. Godine 1783. Krim je uvršten u Rusko Carstvo te je odlučeno da se utemelji Crnomorska flota. M. I. Vojnović 1786. postaje komandant luke i flote u Sevastopolju. Godine 1787. unaprijeđen je u čin kontraadmirala. U rusko-osmanskom ratu 1787. – 1791. Crnomorska flota pod njegovim zapovjedništvom nanijela je težak poraz brodovljem znatno nadmoćnijoj osmanskoj floti. Nakon mira u Jašiju (1792.) iznenada gubi potporu kneza Potemkina i smijenjen je s položaja zapovjednika Crnomorske flote te na osobni zahtjev otpušten iz službe. Nakratko se vraća u Herceg-Novi (do 1796.), a zatim je reaktiviran i postavljen za upravitelja brodogradilišta na Dnjepru. Godine 1797. imenovan je viceadmiralom i članom Crnomorskoga admiralteta. Godine 1801. dobiva najviši mornarički čin – onaj admirala. Godine 1805. ponovno podnosi ostavku i umirovljen je. Vidi: Dušan J. Martinović, „Admirali i generali Vojnovići u ruskoj vojsci”, *Boka: zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti* 23 (2003): 68-73.

⁷⁷ Vidi: HR – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 781. Obitelj Vojnović – serija 1. O genealogiji Vojnovića postoji opsežna i raznovrsna literatura. Vidi: Ivan v. Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, sv. IV (Nürnberg: Verlag von Bauer und Raspe, 1899), 201; Aleksandar V. Solovjev, „Grobovi Vojnovića”, *Vreme* (1929): 2826; Darko Suvin, „Uz genealogiju Iva Vojnovića”,

jinovića-Altomanovića, plemenskih gospodara u nemanjičkoj državi 14. stoljeća. Ustvari, sve je to bila samo apokrifna obiteljska predaja. Heraldičari i genealozi Ivan Bojničić i Aleksandar Solovjev, kao i kasniji istraživači poput Darka Suvina, nisu mogli pronaći nikakvu vezu između rodova iz vremena dinastije Nemanjića i Vojnovića, trebinjskih katunskih knezova koji su se potkraj 17. stoljeća doselili u Herceg-Novu. Naime, prvi egzaktni podaci o Vojnovićima datiraju iz razdoblja oslobođenja Herceg-Novog od Osmanlija 1687., tj. nakon uspostave mletačke vlasti. Preci Vojnovića svoje su rodoslovlje predočili mletačkim vlastima tek 1771. godine. Mlečani su ih priznavali kao lokalne glavare, knezove, serdare i pomorske kapetane. Od kraja 17. do 19. stoljeća hercegnovski rod Vojnovića znatno se razgranao i raselio u Italiju, Austriju, Ugarsku (gdje su se mađarizirali) i Rusiju, gdje su neki od njih stekli visoke vojne položaje i plemstvo. Među ruskim grofovima Vojnovićima najpoznatiji je bio spomenuti admiral Marko Ivanov Vojnović. On je za svoje organizacijske i vojne uspjehe dobio naslov grofa i veliki zemljoposjed na Krimu. S tim u vezi Kosta Vojnović i njegov brat Đuro uputili su molbu ruskom caru Aleksandru III. (1845. – 1894., vladao od 1881.) da ih prizna njegovim nasljednicima.⁷⁸ Na to je važno upozoriti jer je to bila pretpostavka svih daljnjih potraživanja Vojnovića s tim u vezi na ruskom dvoru.

Zbog činjenice da je glavni predmet analize ovoga dijela rada putovanje Luja Vojnovića i njegova oca Koste u Rusiju radi priznanja prava vlasništva za spomenuti veleposjed Marka Ivanova Vojnovića u Ruskom Carstvu odnosno dobivanja novčane naknade za njega, ovdje će se pozornost posvetiti napose analizi pisama u korespondenciji Strossmayer – Vojnović koja se referiraju na taj put, bez širega osvrta na mnogo živopisniju biografiju Đorđa Vasiljeva Vojnovića (1760. – 1821.), pradjeda Luja Vojnovića, zbog čijega je protuaustrijskog djelovanja – sudjelovanja u rusko-crnogorskom napadu na Dubrovnik i dubrovački teritorij od Konavala do Stona nakon ulaska francuskih trupa u Grad 27. svibnja 1806. – obitelji Vojnović bilo uskraćeno pravo na grofovsku titulu u Austriji, na čemu su, inače, desetljećima radili.⁷⁹ U vezi s veleposjedom M. I. Vojnovića, L. Vojnović obavijestio je u pismu od 21. rujna 1893. Strossmayera da će se bez sumnje utvrditi da se nalazi „u trećim rukama”, ali da to nije prepreka za dodjeljivanje odštete koju bi car mogao odrediti iz fonda koji se *ad hoc* nalazi u ministarstvu državnih dobara.⁸⁰

Mogućnosti 7 (1970): 771-780. Zbog ograničenih opsegovnih okvira rada naveden je samo dio izvora s tim u vezi. Podaci o porijeklu i genealogiji obitelji Vojnović u ovom radu dijelom su preuzeti iz: Grijak, Ćosić, *Figure politike*, 13-18.

⁷⁸ Vidi: Molba Konstantina i Đure Vojnovića upućena ruskom caru Aleksandru III. da ih prizna nasljednicima pokojnoga ruskog admirala Marka Vojnovića (ruski jezik, prijepis, 4 lista), HR-HDA-781-1-1-3. Spisi za historijat obitelji Vojnović. Podatci o članovima obitelji Vojnović-Užički i plemićkom naslovu 1837. – 1982.

⁷⁹ Vidi: Grijak, Ćosić, *Figure politike*, 13-15.

⁸⁰ HR – Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: AHAZU), Fond/Ostavština Josipa Jurja Strossmayera (dalje: F/OJJS), XI-A-49, Korespondencija, Pisma Strossmayeru, Lujo Vojnović (dalje: XI-A-49, Voj. Lu.), 7, L. Vojnović – J. J. Strossmayeru, Gruž, 21. rujna 1893. (vidi prilog 6).

Međutim, na kraju se ništa od toga nije realiziralo te su se višegodišnja nastojanja Vojnovića s tim u vezi potpuno izjalovila. Historiografska relevantnost naznačenoga segmenta korespondencije J. J. Strossmayer – L. Vojnović, vezanog uz put K. i L. Vojnovića u Sankt Peterburg⁸¹ 1893., uzimajući u obzir da se u osnovi radi o dijelu korespondencije privatnoga karaktera, nalazi se napose u činjenici da Strossmayer u pismu od 12. svibnja 1893. iznosi svoja stajališta o važnoj ulozi Rusko-ga Carstva u oblikovanju europske kulture i političkih odnosa među europskim velesilama, što treba napose promatrati u kontekstu njegovih ideja o sjedinjenju kršćanskoga Istoka i Zapada, za koje je smatrao da se ne može realizirati bez Rusije, te da u spomenutom segmentu korespondencije nalazimo i stajališta L. Vojnovića o tom važnom pitanju.⁸²

Zaključak

U radu se analiziraju u historiografskom smislu relevantne teme iz korespondencije Josip Juraj Strossmayer – Lujo Vojnović iz razdoblja 1893. – 1901., koja obuhvaća devet pisama. Time je zaokruženo istraživanje spomenute korespondencije nakon što su se u prije objavljenom prvom dijelu rada analizirali najvažniji aspekti korespondencije J. J. Strossmayer – L. Vojnović iz razdoblja 1885. – 1892., koja obuhvaća pet pisama. Sva pisma uvrštena su kao prilozi radovima te je na taj način svih četrnaest pisama iz korespondencije postalo dostupno znanstvenoj i kulturnoj javnosti. U drugom dijelu rada na početku je u vrlo sažetoj formi provedena analiza inače vrlo kompleksnog suodnosa i povezanosti dubrovačkoga predmodernoga i modernoga političkoga i kulturnog identiteta te problema prisvajanja dubrovačke kulturne baštine sa srpske strane, napose u vezi s doprinosom tim prisvajanjima dubrovačkih Srba katolika, kao i analiza recepcije identiteta dubrovačkih velikana iz renesansnoga i baroknoga razdoblja u nekim od najuglednijih europskih i svjetskih enciklopedijskih i leksikografskih publikacija. U drugom dijelu rada analizira se pismo biskupa Strossmayera L. Vojnoviću od 25. srpnja 1893., koje se odnosi na proslavu u povodu otkrivanja spomenika hrvatskoga kipara Ivana Rendića znamenitom hrvatskom književniku Ivanu Gunduliću, najeminentnijem predstavniku dubrovačkoga baroknoga književnoga kruga, u Dubrovniku od 25. do 27. lipnja 1893., u kojem Strossmayer izričito osuđuje srpske pretenzije na Dubrovnik, u kontekstu velikosrpskih aspiracija prema hrvatskim zemljama koje su došle do izražaja prilikom Gundulićeve proslave, i ističe hrvatsko povijesno i državno pravo na Trojednu kraljevinu kao

⁸¹ Sankt Peterburg osnovao je 1703. car Petar I. Aleksejevič (Veliki) Od 1914. do 1923. službeni mu je naziv Petrograd (koji je očito, što je vidljivo iz korespondencije Strossmayer – Vojnović, bio u kolokvijalnoj uporabi i prije 1914.), a od 1924. do 1991. Lenjingrad. Zatim ponovno dobiva prvotni naziv. Vidi: „Sankt Peterburg”, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.), pristup ostvaren 11. 4. 2024., <https://enciklopedija.hr/clanak/sankt-peterburg>.

⁸² HR-NSK, ZRiSK, VLK, 3, J. J. Strossmayer – L. Vojnoviću, [s. l.], 12. svibnja 1893. (vidi prilog 3).

jedinu osnovu povezivanja hrvatskih zemalja i prepreku velikosrpskim aspiracijama. U trećem, posljednjem dijelu rada analiziraju se pisma koja se odnose na put L. Vojnovića i njegova oca K. Vojnovića u Rusiju 1893., u Moskvu i Sankt Peterburg, a napose njihov boravak u Sankt Peterburgu radi pokušaja povrata veleposjeda Marka Ivanova Vojnovića, njihova znamenitoga pretka, u Ruskom Carstvu. U kontekstu analize pisama koja se referiraju na tu problematiku posebno se upozorava na Strossmayerova stajališta o važnoj ulozi Rusije u oblikovanju europske kulture i političkih odnosa među europskim velesilama. Uzevši u obzir navedene podatke o tematskoj okosnici korespondencije ovoga rada, kao i u radu pomno naznačene i elaborirane činjenice o svrhovitosti znanstvene analize i objavljivanja cjelovite korespondencije J. J. Strossmayer – L. Vojnović, zaključno se može ustvrditi da ona, podjednako u prvom kao i u drugom dijelu, predstavlja relevantan doprinos cjelovitijem upoznavanju pojedinih važnijih aspekata hrvatske političke, kulturne i diplomatske povijesti posljednjih dvaju desetljeća 19. stoljeća u širem europskom kontekstu.

PRILOZI⁸³1. Lujo Vojnović – Josipu Jurju Strossmayeru, Trst, 27. II. 1893.⁸⁴

Trst, 27. Februara 93.

Via Lazzaretto Vecchio, 9

Preuzvišeni naš Vladiko!

Usugujem se javiti Vam preponizno da je odlučeno moje putovanje u Petrograd u Vašoj preuzvišenosti poznatom poslu. Moj stric [Đuro Vojnović, op. Z. G.] i moja sestra Gjene⁸⁵ nasmagošje [od glagola smoći, doći do čega nakon nastojanja, op. Z. G.] potrebit novac, pa evo do desetak dan krećem, Božijom pomoći, u Rusiju da uznastojim povratiti bar donekle davno ugašeni sjaj naše obitelji. Pristupam dakle Vama, Preuzvišeni, vrućom molbom da bi mi blagoizvoljeli poslati preporučno pismo na generala I.⁸⁶ u kome da V. Preuzvišenost izvoli mene predstaviti zgodnim riječima i moliti ga da mi bude na ruku u tom velevažnom poslu u opće, a napose za audijenciju kod njegovoga Veličanstva.⁸⁷

Molim takogjer Preuzvišeni za kakvo drugo pismo na koju kneginju, ili drugu Vama prijateljsku visoku osobu tamo. Ta Vi znate da ste uzdanica naša, pa da, pobjedimo li, biće opet mnogo doprinijela pobjedi Vaša Preuzvišenost! Ne preostaje mi d[r]ugo nego moliti Vas za blagoslov u oči moga dugoga puta i za što prije poslanje pisama e da⁸⁸ budem pripravan na vrijeme.

Ljubeći posvećene ruke Vašoj Preuzvišenosti, ostajem do vijeka Vaš

preponizni

Lujo Vojnović

⁸³ HR-AHAZU, F/OJJS, XI-A-49, Voj. Lu.; HR-NSK, ZRiSK, VLK.

⁸⁴ HR-AHAZU, F/OJJS, XI-A-49, Voj. Lu., 4, Lujo Vojnović – J. J. Strossmayeru, Trst, 27. II. 1893.

⁸⁵ Eugenija (Gjene) Vojnović (Split, 22. V. 1866. – Château de la Sauge, 20. VI. 1956.). Književni pseudonim Kristijana Solvejg (Solveigs). Kći Konstantina (Kosta) Vojnovića (1832. – 1903.) i Marije Serragli (1836. – 1922.), sestra književnika Iva (1857. – 1929.) i Luja Vojnovića (1864. – 1951.), Katice (1856. – 1928.) i Kristine (1868. – 1870.) Vojnović. Godine 1890. udala se za francuskoga povjesničara, publicista i diplomata Charlesa Loiseaua. Djela: *Elegija* (Zagreb: Dionička tiskara, 1893), *La chanson du Balkan* (Paris: Coulommiers, 1913), *Al' ombre de la coupole de St. Pierre de Rome* (Grottaferrata: Typographie Italo Orientale, 1918) i dr. Napose je zaslužna za utemeljenje Francuskoga instituta u Zagrebu 1921. Vidi: „Gjene Vojnović”, pristup ostvaren 3. 4. 2024., <https://www.scenaamadeo.hr/hr/o-sceni/suradnja/gjene-vojnovic>.

⁸⁶ Odnosi se na generala Nikolaja Pavloviča Ignjatijeva. Vidi bilj. 90.

⁸⁷ Aleksandar III. Romanov (Sankt Peterburg, 10. III. 1845. – Livadija, Krim, 1. XI. 1894.), ruski car, na vlasti od 1881. do 1894.

⁸⁸ „U rečenicama prekomjernog uzroka potvrđene su skupine pojačivač + subordinator *e da* i *a da* (...)”, kojima se jednoznačno i izravno određuje potrebna količina čega da bi se ostvarila očekivana i nužna posljedica. Vidi: Luka Vukojević, „Vezničke skupine *pa da*, *a da*, e *da* u rečenicama posljedične semantike”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 31 (2005): 412-413.

2. L. Vojnović – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 14. IV. 1893.⁸⁹

Zagreb, 14/4/93

Preuzvišeni!

Na povratku s puta u Rusiju hitam da Vašoj Preuzvišenosti prikažem moju sinovlju odanost i harnost na tome boravku. Harnost velim, jer imam da zahvalim proslavljenom imenu Vaše Preuzvišenosti ako sam tako srdačno bio tamo primljen i ako je naš posao krenuo tako sretnim putem k' povoljnome rješenju.

Usljed Vaše blagohotne intervencije, Nj. je Veličanstvo blagoizvoljelo potražiti izvješće od Ministra državnih domainâ, što toliko znači kao da je načelno uslišio molbu. Sada se čeka na to izvješće koje će, sva je nada, biti povoljno, a, da bude, pobrinuo se i Nikolaj Pavlovič⁹⁰ koji mi baš oduševljeno progovori o Vašoj Preuzvišenosti, te mi na rastanku reče: „Dîtes á l'Evêque que je le porte sur mon coeur”.⁹¹

Od kneginje Trubeckaje⁹² bih primljen neopisivom ljubežljivošću. Neprestano mi je govorila: „de son cher Evêque”,⁹³ pozva me na sjajan objed, te mi reče da će bez dvojbe doći na posjet u Djakovo Vašoj Preuzvišenosti. Kod objeda bješe

⁸⁹ HR-AHAZU, F/OJJS, XI-A-49, Voj. Lu., 5, L. Vojnović – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 14. travnja 1893.

⁹⁰ Nikolaj Pavlovič Ignjatijev (Sankt Peterburg, 1832. – Kijev, 1908.). Ruski general, diplomat i državnik panslavističke orijentacije. Imao je važnu ulogu u oblikovanju ruske imperijalne politike u Aziji u vrijeme cara Aleksandra II. Romanova (vladao od 1885. do 1881., ubijen u atentatu). Diplomatsku karijeru započinje 1856. na Pariškom kongresu, nakon Krimskoga rata (1853. – 1856.). Godine 1859. poslan je u Peking radi sklapanja ugovora kojim se definira istočna rusko-kineska granica. Nakon stupanja na prijestolje cara Aleksandra III. 1881. imenovan je ministrom unutarnjih poslova. Kad je predložio caru da ponovno uspostavi političku instituciju iz 17. stoljeća – *Zemski sobor* (skupština zemlje), Aleksandar III. ga je u svibnju 1882. otpustio, pogrešno pretpostavivši da Ignjatijev predlaže stvaranje ustavnoga oblika vladavine (*Državna дума*, narodno predstavništvo, uspostavljena je 1905.). Vidi: „Nikolay Pavlovich, Count Ignatyev”, pristup ostvaren 3. 4. 2024., <https://www.britannica.com/biography/Nikolay-Pavlovich-Graf-Ignatyev>.

⁹¹ Recite biskupu da ga nosim u srcu (fr.).

⁹² Elizabeta Esperovna Trubeckoj/Trubeckaja (1834. – 1908.). Bila je vrlo bliska s ruskim carskim dvorom i gorljiva podupirateljica Strossmayerovih nastojanja oko unije Katoličke i Pravoslavne crkve. Godine 1851. udala se za kneza Petra Nikitiča Trubeckoja (1826. – 1880.), državnoga vijećnika i vođu sanktpeterburškoga plemićkog okruga, s kojim je imala šestoro djece. Bila je dvorska dama velike kneginje Marije Aleksandrovne, kćeri ruskoga cara Aleksandra II. Romanova (1818. – 1881., vladao od 1855.). Nakon smrti supruga uglavnom živi u inozemstvu, poglavito u Francuskoj. U Parizu stvara književni salon u kojem okuplja kulturnu i političku elitu Drugoga Carstva. Korespondirala je s mnogim znamenitim ličnostima (François Guizot, Henry John Temple, vikont od Palmerstona, Adolphe Thiers, J. J. Strossmayer i dr.). Preko svoje najstarije kćeri Elene (1853. – 1917.), koja se udala za princa Pavla Pavloviča Demidova di san Donato, bila je baka Aurore Pavlovne Demidove di san Donato, koja se udala za kneza Arsena, brata kralja Petra I. Karadorđevića, odnosno prabaka kneza namjesnika Pavla Karadorđevića. Vidi: „Elizabeth Trubetskaya”, pristup ostvaren 3. 4. 2024., https://en.wikipedia.org/wiki/Elizabeth_Trubetskaya.

⁹³ O svojem dragom biskupu (*de son cher évêque*, fr.).

i Gosp. Hruščof Komornik Nj. Veličanstva i član „sovjeta ministra narodnago prosvješenija” te mi reče da Vašu Preuzvišenost izvan mjere štuje, te da bi živo želio imati Vaša pastirska pisma koja bi on u izvodu dao prevesti i objelodaniti u novinama. Za to molim Vašu Preuzvišenost da bi izvolila narediti da mi poš[a]lju⁹⁴ u Trst po dva otiska zadnjih pastirnica [pastirskih poslanica, op. Z. G.] Vaše Preuzvišenosti koje ću ja poslati svojim putem u Petrograd.

Kad se vratim u Trst priopćiti ću Vašoj Preuzvišenosti mnoge znamenite stvari o tamošnjoj političkoj situaciji. Danas se imam ograničiti na jednu općenitu opasku, biva da sam se vratio začaran i oduševljen za onu veliku zemlju i za onaj veliki narod. Opisati ljepotu Petrograda i veličanstvo Moskve nije moguće u jednome pismu. Ali mogu i ovdje odrješito ustvrditi da je to svijet za sebe koji je u potpunosti sačuvao dva dragocjena blaga zabačena od razvratnoga Zapada: Jedinstvo u redu i vjeru. „Despotizam nametnut narodu” to je pusta bajka – Tamo je samo – državna vlast iznikla iz naroda pa car i narod ne čine nego jednu dušu. Za to je i tamošnja vlada prava narodna vlada.⁹⁵ Druga je pojava silna pobožnost naroda koja me uvjerila: 1) da nas u istinu ništa ne dijeli u vjeri, nego da je pitanje jedinstva lih [samo, jedino, op. Z. G.] pitanje hijerarhično. [2] Ruska „Crkva” treba Rim, jer će samo tako bit slobodna i ugledna pred narodom, ali

⁹⁴ Ispuštanje samoglasnika *a* u spomenutoj riječi karakteristika je dubrovačkoga govora.

⁹⁵ Iz ovoga dijela pisma jasno proizlazi da je korespondencija J. J. Strossmayer – L. Vojnović u segmentu koji se odnosi na put Luja Vojnovića u Sankt Peterburg i Moskvu iznimno važna i zbog toga što u njoj nalazimo vrlo zanimljiv pokušaj transpozicije ideja koje su u sklopu Vojnovićeva sustava političkih vrijednosti predstavljale osnovu sklada na kojem su se temeljili vlast i institucionalni ustroj Dubrovačke Republike na autokratski monarhijski oblik vladavine u Ruskom Carstvu. Pritom se, umjesto organskoga jedinstva staleža, koje je prema shvaćanju L. Vojnovića tvorilo bit državnoga ustroja Dubrovačke Republike, kao princip državnoga sklada Ruskoga Carstva uvodi organsko jedinstvo između ruskoga cara i ruskoga naroda. Naime, prema Vojnovićevu shvaćanju, u Dubrovačkoj Republici nije postojala suprotnost između društvene nejednakosti i ideje slobode s obzirom na pretpostavljeno organsko jedinstvo društvenih staleža, odnosno gotovo idealno viđenje društvenoga reda i poretka, u kojem svatko zauzima predodređeno mu mjesto, spojeno s idejom o harmonizaciji socijalnih suprotnosti „odozgo”, od viših staleža, koji su dužni održavati takav sklad brigom o socijalnoj i političkoj sigurnosti nižih staleža. Vojnović je u pismu Strossmayeru od 14. travnja 1893. očito pokušao primijeniti taj politički konstrukt na Rusko Carstvo, kroz shvaćanje organskoga jedinstva, utemeljenog na skladnom suodnosu između ruskoga naroda i ruskoga cara, u kojem car preuzima zadaću harmonizacije socijalnih suprotnosti preko svojevrzne „dijalektičke pomirbe” između socijalne nejednakosti i ideje slobode, koja je u Dubrovačkoj Republici bila primarno namijenjena vlasteli, zastupljenoj u tijelima njezine vlasti. Pritom mu nije zasmatalo to što nedostaju elementarne pretpostavke za komparativni pristup analizi ustroja dvaju političkih sustava koje bi navedenoj usporedbi dale uvjerljivost kao političkom konstrukt. O shvaćanju ideje slobode u sustavu političkih i etičkih vrijednosti L. Vojnovića te općenito o njegovu shvaćanju dubrovačkoga republikanizma vidi u: Ivo Banac, „Struktura konzervativne utopije braće Vojnovića”, u: *Radovi međunarodnog simpozija o djelu Iva Vojnovića*, prir. Frano Čale (Zagreb: JAZU, 1981), 19-49; Zoran Grijak, „Ideja slobode u povijesnim i književnim djelima Luja Vojnovića”, u: *IV. kongres hrvatskih povjesničara 2012. – Sloboda. Zbornik sažetaka*, ur. Tomislav Galović i Željko Holjevac (Zagreb: Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti; Društvo za hrvatsku povjesnicu; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012), 81-82.

kada se i zbude ujedinjenje (a zbiće se samo kroz Rusiju),⁹⁶ narod će ostati što je i bio, jer se nimalo ne razlikuje od Španjolca i od Talijanca ni u vjerovanju, ni u spoljašnjoj manifestaciji svoje vjere.

Ali te ću misli na osnovi svojih opažanja priopćiti u dulje drugi put Vašoj Preuzvišenosti. Za sada zaključujem sjećajući se harno da je danas 14. Aprila t.j. trogodišnjica vjenčanja moje Gjene pa da nas onaj blagoslov Vaše preuzvišenosti očevidno odonda svuda prati.⁹⁷

Ljubeći ruke Vašoj Preuzvišenosti ostajem

Vaš preponizni i harni

Lujo

Večeras polazim kroz Rijeku u Dubrovnik. Na Rijeci se sastajem s Gjenom.

⁹⁶ Ideju da Rusija ima važnu ulogu u sjedinjenju crkava zastupali su i Strossmayer i Franjo Rački, samo su, za razliku od L. Vojnovića, smatrali da poticaj za to treba dati Sveta Stolica, a ne Rusija. U zadaći crkvenoga sjedinjenja Sveta Stolica posebice je važnu ulogu namijenila katoličkim Slavenima, a napose Hrvatima, s obzirom na to da su oni jedini sačuvali starocrkvenoslavensku (glagoljašku) liturgiju, zajedničku objema crkvama, kao dio svoje liturgijske tradicije. No, Sveta Stolica je, u kontekstu svojih nastojanja za sjedinjenjem crkava, gajila veliko nepovjerenje prema Rusiji, što je osobito došlo do izražaja u promemoriji pape Lava XIII. austrijskom caru i hrvatsko-ugarskom kralju Franji Josipu I. iz lipnja 1880. u vezi s ponovnom uspostavom redovne hijerarhije u Bosni i Hercegovini (1881.). Vidi: Zoran Grijak, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera* (Zagreb; Sarajevo: Hrvatski institut za povijest; Dom i svijet; Vrhbosanska nadbiskupija, 2001), 567-573. Strossmayer, međutim, nije dijelio Papin zazor prema Rusiji, uvjetovan poglavito panslavističkim tendencijama ruske politike, nego je Rusiji namijenio važnu zadaću u „slavenstvu”, nadajući se da će ona pristati na crkvenu uniju s Rimom. Svoje nezadovoljstvo odnosom Pape i Rimske kurije prema Rusiji izrazio je u pismu Franji Račkom od 6. veljače 1881.: „U Rimu htjeli bi se slavenstvu približiti, ali ne znadu, što da čine. Glavno je Rusija, a ostalo je prišipetljanjija.” Ferdo Šišić, prir., *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knj. 2: *od 6. jan. 1876. do 31. dec. 1881.* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1929), 352-353. Strossmayer je dosljedno, sve do kraja života, promicao ideju crkvenoga sjedinjenja, vidjevši u njoj ne samo veliki crkveni ideal nego i zalag europskoga mira, jer je bio uvjeren da političkim napetostima između europskoga Istoka i Zapada znatno pridonose konfesionalne i crkvene napetosti između katolicizma i pravoslavlja. Vidi: Zoran Grijak, „Biskup Josip Juraj Strossmayer”, u: *Tri rieči... Katalog izložbe: U povodu 200. obljetnice rođenja Josipa Jurja Strossmayera*, ur. Ana Marija Tkalcčić (Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2015), 5-12.

⁹⁷ Obred vjenčanja Eugenije Vojnović i Charlesa Loiseaua u đakovačkoj katedrali 14. travnja 1889. predvodio je biskup Strossmayer. Papa Lav XIII. mladencima je tim povodom poslao poseban blagoslov. Vidi: *Glasnik Biskupija bosanske i sriemske* (Đakovo), 30. 4. 1890., 113. Papinski blagoslov bio je, uz obavijest biskupa Strossmayera Papi o samom svečanom događaju, vezan napose za okolnost da je papa Lav XIII. Kostu Vojnovića zbog njegova zaslužnoga praktičnoga kršćanskog djelovanja 1880. odlikovao Redom sv. Grgura Velikog, a 1881. proglasio članom Filozofske akademije sv. Tome Akvinskog u Rimu. Time su se stekli i formalni uvjeti da Papa podijeli blagoslov u povodu vjenčanja njegovoj kćeri i njezinu suprugu. Vidi: Vicko Lisičar, „Uspomeni Koste Vojnovića. O stogodišnjici njegova rođenja (1832-1932)”, *Narodna svijest* (Dubrovnik), 8. 3. 1932., pristup ostvaren 3. 4. 2024., <https://zdr.dkd.hr/?pr=transcript&id=21014>.

3. J. J. Strossmayer – L. Vojnoviću, [s. l.], 12. V. 1893.⁹⁸

Dragi moj mladi prijatelju!

Hvala Vam na listu, kojim opisaste Vaš boravak u Petrogradu i Moskvi, i izričete Vaše mnijenje o velikom narodu ruskomu. Sve što pišete kô da ste mi iz duše moje crpli. I ja sam posve Vašega osviedočenja. Narod ruski velik je narod, narod je religiozan i dobar, za sve više ciljeve kanoti od Boga opredijeljen. Što mu još do sad, u vanjskoj barem politici, manjka jest mudra, oprezna i viešta diplomacija. Posljednji rat prot turskoj [rusko-turski rat 1877. – 1878., op. Z. G.], berlinski congress, rusko tumaranje poslie tog kongresa i sve što danas u Bugarskoj na zator ruskoj biva, tomu su krivi, i da bi Bog dao, posljednji dokazi!⁹⁹

Ja sam evo danas pisao o stvari Vaše obitelji s generalle L.¹⁰⁰ francuski list. Naredio sam da se taj list u prepisu pošalje Vašemu Tati. Neizmjerne bi me veselilo kad bi krasna Vaša obitelj svrhu svoju postigla. Dobro bi bilo da ste u Petrogradu obrekli da će te u Rusiju došli živjeti ako Vam se molba ištenja izpuni.¹⁰¹

Molim Vas po[z]dravite mi liepo sve mile Vaše. Pozdravite liepo i milu Gjenu i njezinog dobroga i učenoga Loissoa.¹⁰² Gjenu u ime moje zahvalite da je toliko lie-

⁹⁸ HR-NSK, ZRiSK, VLK, 3, J. J. Strossmayer – L. Vojnoviću, [s. l.], 12. svibnja 1893.

⁹⁹ Strossmayer se, sasvim očito, u negativnom kontekstu referira na odluku Berlinskoga kongresa (13. 6. – 13. 7. 1878.) kojom su poništene odredbe Sanstefanskoga mira (sklopljenog između Rusije i Osmanskoga Carstva 3. ožujka 1878.), kojem su se žestoko usprotivile velike sile, osobito Velika Britanija i Austro-Ugarska Monarhija, zbog prevlasti na jugoistočnom Balkanu koju je pružao Rusiji, napose s obzirom na njezin izlaz na Sredozemno more preko Bugarske. Stoga je na Berlinskom kongresu Velika Bugarska, stvorena u San Stefanu, smanjena do veličine autonomne kneževine, a Istočna Rumelija postala je autonomna pokrajina u sklopu Osmanskoga Carstva. Vidi: „Sanstefanski mir”, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.), pristup ostvaren 3. 4. 2024., <https://enciklopedija.hr/clanak/sanstefanski-mir>.

¹⁰⁰ Nisam uspio utvrditi o kome se radi.

¹⁰¹ Vojnovići su zaista bili spremni preseliti se u Rusko Carstvo ako uspiju u nastojanjima da dobiju novčanu naknadu za veleposjed svojega pretka Marka Ivanova Vojnovića, koja bi zacijelo bila znatna. U prilog tome svjedoči i činjenica su svoju privrženost Rusiji nastojali potvrditi i očitovanjem interesa za rusku kulturu u godinama nakon povratka iz Rusije, objavljivanjem priručne ruske gramatike na talijanskom jeziku, odnosno rječnika ruskoga jezika u ediciji Ulrica Hoeplija, jednoga od najuglednijih talijanskih nakladnika. Vidi: Voinovich (prof.), *Grammatica Russa, manuale* (Milano: Hoepli, 1897). Nedoumice je li autor K. ili L. Vojnović (s obzirom na to da se na naslovnici obaju djela navodi samo prof. Voinovich) razrješava predmetnica iz firentinske Nacionalne biblioteke koja se referira na rječnik ruskoga jezika. Vidi: Biblioteca Nazionale Centrale – Firenze; *Vocabolario compendioso della lingua russa*, Milano: U. Hoepli, 1897, Autore: Vojnovic, Lujo. Ovdje nije moguće posvetiti veću pozornost okolnostima nastanka spomenutih djela. Treba ipak upozoriti da se njima u svojim istraživanjima detaljnije bavio talijanski profesor ruskoga jezika i književnosti Alessandro Cifariello u radu „La grammaticografia della lingua russa in italiano (1882-1917)”, *Lingue seconde e istituzioni. Un approccio storiografico*, ur. Alessandra Vicentini i Hugo E. Lombardini, u: *Quaderni del CIRSIL* 13 (2019): 47-67.

¹⁰² Charles Loiseau (1861. – 1945.), francuski povjesničar i diplomat, već spomenut u kontekstu obiteljskih veza s Vojnovićima nakon vjenčanja s Eugenijom Vojnović 1889. Autor je dvaju vrijednih

po i umno opisala život i djelovanje svoje negdjašnje učiteljice Divne Benetović. Baš mi je vrlo ugodno bilo to čitati. Sto puta Vas ljubim i blagosivam ostajući Vam vazda iskrenim prijateljem

Strossmayer, B.

12. Maja 1893.

4. L. Vojnović – J. J. Strossmayeru, Gruž, 15. VII. 1893.¹⁰³

Preuzvišeni!

Prije svega dozvolite da najdublje zahvalim Vašoj očinskoj dobroti. Neka bude uvjerena Preuzvišenost Vaša da nije učinila dobra neharmonome sinu, nego jednome koji moli danomice Boga za život Vaš i za ostvarenje svih želja Preuzvišenosti Vaše.

Ivo i ja uslobogjujemo se prikazati Vašoj Preuzvišenosti dva mala ploda našijeh umova prigodom Gundulićeve slave u Dubrovniku. „Gundulićev san” bi prikazan po Gjeni i meni na dan otkrića spomenika u Bundićevom teatru. Žalibog „Obzor” ga nije shvatio,¹⁰⁴ te niti iz daleka nije razumio da Gunduliću Vila prorokuje rasap države doduše, ali slogu naroda oko njegovoga spomenika. Ta tako jasna i lijepa misao nije se ni dotakla onijeh ljudi koji sada, po gotovo, o slozi neće ni da govore.

Moj „vogj”¹⁰⁵ je izazvao Politeov odgovor u „Obzoru”. Ja, megjutim, ostajem kod svoga dubokoga uvjerenja da krasna osnova ujedinjenja naše otadžbine pod imenom Trojedne Kraljevine ne odgovara nimalo današnjem Hrvackome Državno-

historiografskih djela: *Le Balkan Slave et la crise autrichienne* (Paris: Perrin et Cie, 1898) i *L'équilibre adriatique: (l'Italie & la question d'Orient)* (Paris: Perin et Cie, 1901).

¹⁰³ HR-AHAZU, F/OJJS, XI-A-49, Voj. Lu., 6, L. Vojnović – J. J. Strossmayeru, 15. srpnja 1893.

¹⁰⁴ U sklopu dramskoga i glazbenoga dijela Gundulićeve proslave u Dubrovniku praizvedena je 25. lipnja 1893. u Bundićevu (Bondinu) teatru poetska drama *Gundulićev san*, za koju nije bilo navedeno tko je autor. Poslije se iz novina doznalo da se radi o Ivu Vojnoviću. Dramsko-lirska prigodnica I. Vojnovića sastojala se od dva čina: „Slavlje Vladislava poljskoga” i „Gundulićeva apoteoza”. U drugom činu pred spomenikom stoji Sloboda koja jednom rukom pruža Gunduliću lovorov vijenac, dok u drugoj ruci drži štit na kojem se nalazi lik sv. Vlaha. U dnevniku *Obzor* kritizirali su tu dramsku prigodnicu držeći da se autor držao dvolično jer je u političkom smislu pokušao „sjedati na dva stolca”. Vidi: Grkeš, „Spomenik kao prijeporno mjesto”, 231. Očito se radilo o specifičnom kontekstualiziranju Gundulića te općenito dubrovačke povijesti njegova vremena kroz „političku vizuru” Iva Vojnovića, pri čemu svakako treba pretpostaviti i Lujov utjecaj u koncipiranju te prigodnice jer se Ivo uvijek savjetovao s bratom kad se radilo o dramskom uprizorenju likova iz dubrovačke povijesti. U *Gundulićevu snu* Lujo je glumio samoga pjesnika Gundulića, a njegova i Ivova sestra Eugenija (Gjene) Vilu. Vidi: Grijak, Čosić, *Figure politike*, 47-48.

¹⁰⁵ Lujo Vojnović, *Vogj kroz Dubrovnik i okolna mjesta. Prigodom podignuća spomenika Gjivu Frana Gundulića* (Dubrovnik: Srpska dubrovačka štamparija A. Pasarića, 1893). Tiskan je u prigodi Gundulićeve proslave. Očito se glede Politeove reakcije na Vojnovićev *Vogj* radi o nastavku ranije polemike. Vidi bilj. 108.

me Pravu. Medo [Medo Pucić / Orsato Pazza, op. Z. G.] i Niko Veliki¹⁰⁶ ne bi u njemu prepoznali slobodoumnu misao god. 1861. Evolucija one spasonosne ideje do „cjelokupne Hrvacke”¹⁰⁷ (više se o Dalmaciji, Dubrovniku i Slavoniji ne govori) udara na današnju politiku biljevu fanatizma i uskoga šovinizma.¹⁰⁸ I tako se zbiva da se provalio užasni jaz megju Srbima i Hrvatima koji samo prostrana politika Vaše Preuzvišenosti bješe kadra da umiri.

Ljubeći s Ivom ruke Vašoj Preuzvišenosti jesam harni

Vaš Lujo

5. J. J. Strossmayer – L. Vojnoviću, [s. l.], 25. VII. 1893.¹⁰⁹

Dragi moj Lujo,

Hvala Vam liepa na poslanih darovi. „Gundulićev san” nježno je, tankočutno je, divno je dielo, kako ga samo naš Ive kog liepo pozdravljam, stvoriti i proizvesti umije. Da što, moj dragi Lujo, svečanost u slavu neumrloga našeg pjesnika imala je biti izvor i zalog bratske sloge medju namih, ali tko bi razjarene strasti ukrotio i umirio? Nezreli smo i nedorasli smo za svaku višju zadaću; pak prem je stvori

¹⁰⁶ O N. Gradiju vidi: Irvin Lukežić, „Posljednji dubrovački vlastelin-pjesnik Nikša Matov Gradi (1825-1894)”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 46 (2008): 137-225.

¹⁰⁷ L. Vojnović ispušta fonem *t* u pisanju pridjeva *hrvatski* te hrvatskoga imena kao domovine općenito. Zanimljivo je da se u jezikoslovne rasprave s tim u vezi tijekom boravka u emigraciji upustio i predsjednik Hrvatske seljačke stranke V. Maček. Vidi: Vladko Maček, „Hrvatski jezik i pravopis”, *Hrvatska revija* 10 (1960): 416-419. U članku je zagovarao etimološki, odnosno korijenski pravopis. Vidi: Vice Šunjić, „Promišljanja o pravopisu u hrvatskoj poratnoj emigraciji”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 46 (2020), br. 1: 413.

¹⁰⁸ L. Vojnović nastojao je građansku koncepciju nacionalizma i teoriju nacije-države zapadnoeuropskoga tipa preslikati na hrvatsko-srpsku situaciju. Kako je u to vrijeme odbacivao jugoslavenstvo kao političku koncepciju, problem između Hrvata i Srba shvaćao je kao regionalno sukobljavanje centra ujedinjenja (Srbije) i periferije. Međutim, takav model nacionalne integracije bio je neprimjenjiv za Austro-Ugarsku Monarhiju, u kojoj su povijesno i državno pravo i općenito državno-pravna tradicija te koncept političkoga naroda bili bitan element državnosti i nacionalnoga konstituiranja. Iz naznačenih razloga, očito svjesno apstrahirajući od navedenih činjenica, L. Vojnović označio je hrvatsko državno pravo „zastarjelom fikcijom” i „trulim historičkim pravom”. Na njegove ideje iznesene u brošuri *Srpsko-hrvacko pitanje u Dalmaciji: nekoliko iskrenijeh riječi narodu* (Spljet: Štamparija Karla Russo, 1888), objavljenoj pod pseudonimom L. G. Dubrovčanin, u kojoj je pokušao oblikovati vlastitu teoriju nacije komparirajući odnos Hrvata i Srba s problemima nacionalne integracije u zapadnoj Europi, kritički je reagirao Dinko Politeo u studiji *Srpsko-hrvatsko pitanje u Dalmaciji. Odgovor Dubrovčaninu L. G.* (Spljet: Štamparija Karla Russo, 1889). Vidi: Grijak, Čosić, *Figure politike*, 40-44. Vojnovića je očito posebno iritirao pojam cjelokupne Hrvatske, koji je korespondirao s pojmom Trojedne kraljevine, političko-pravnim nazivom za Kraljevinu Hrvatsku, Dalmaciju i Slavoniju kao jedinstveno državno i političko tijelo, koji se u političkom životu Hrvatske uvriježilo napose u 19. stoljeću, od razdoblja jačanja težnji za sjedinjenjem hrvatskoga državnog prostora.

¹⁰⁹ HR-NSK, ZRiSK, VLK, 4, J. J. Strossmayer – L. Vojnoviću, [s. l.], 25. srpnja 1893.

strana strast i krivica; ne može ipak biti dvojbe, da našu braću Srbe ništa umiriti nemože. I bolji i umniji naši Srbi govoreć o ljubavi, slozi i miru, nezadovoljni su kad im mi označimo pozitivni temelj na kom se jedino prava sloga, ljubav i mir osnovati dade. Mi priznajemo da su braća Srbi lijepu državu osnovali na Balkanskom poluotoku, koja se država u dvoje razbi poslie nesretne Kosovske bitke,¹¹⁰ mi priznajemo da je napredak, iscijeljenje, ojačanje srbske države i na Istoku i na Zapadu sveta stvar i da u našem interesu stoji da se država Srbska u staroj svojoj veličini i slavi bez starih mana opet uskrisi. Ali suprotnim načinom morali bi braća Srbi pripoznati, da smo i mi Hrvati našim radom, našom mukom i patnjom, našim znojem i našom krvlju utemeljili ovu Trojednu Kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, pak ko što je srpska imala svojih svjetlih i slavnih, a opet i nesretnih i tavnih [sumornih, mračnih, op. Z. G.] dana, isto je tako i hrvatska država. Borimo se danas i jedni i drugi i pak ko što mi Hrvati pratimo borbu srpsku sa živom željom da čim prije podpuno svoju svrhu postignu, ko što smo mi uvjereni da bi to bilo i nami od velike koristi, isto tako, imali bi i Srbi svetost i pravednost naše borbe priznati i željeti da čim prije svoju svrhu polučimo, jerbo bi to i nje [njih] ojačalo i cilju svome bližje privelo. Miesto toga vidimo Srbe svagdje u ljutoj opreci prama nami, vidimo jih svud i svagdje s vragovima našim prot nami ih u savezu. Misle siromasi da bi naš grob bio njihov Uskrs, a kad tamo grob koji nam spremaju i nje bi za uvijek progutao. Nadajmo se da će to prava prosv[j] eta svladati i činimo svaki što možemo da to se uzbude.¹¹¹

Vaš opis Dubrovnika pročitao sam. Vrlo je umno pisan.¹¹² Čestitam Vam i pozdravite liepo sve Vaše. Ljubim Vas srdačno

Biskup

25. srpnja 1893.

¹¹⁰ Odnosi se na Zetu, prema Strossmayer pritom previđa činjenicu da se Zeta uoči Kosovske bitke (1389.) osamostalila od srpske vlasti. Naime, Zeta, koja je 1077. postala samostalna kraljevina, dospjela je potom u ruke vladara susjedne Raške (Rascia). Nakon smrti srpskoga cara Dušana opet se 1361. osamostalila pod vodstvom Balšića, ali nakon smrti Balše III. 1421. postala je nasljedstvom srpskoga despota Stefana Lazarevića. Vidi opširnije: Ladislav Heka, „Crnogorsko nacionalno pitanje: pravne posljedice odluka Podgoričke skupštine 1918. godine”, *Politička misao* 59 (2022), br. 1: 30-34.

¹¹¹ Da se to uzbude, odnosno dogodi (arh.).

¹¹² Prigodom otkrivanja Gundulićeva spomenika (1893.), kad se očekivao velik posjet Dubrovniku, Lujo Vojnović izdao je *Vogj kroz Dubrovnik i okolna mjesta*, koji je u svojem pismu pohvalio biskup Strossmayer. Inače, s tim u vezi svakako treba upozoriti da je Gundulićeva svečanost, prigodom koje je u Dubrovniku boravilo i po više stotina ili tisuća posjetitelja dnevno, pobudila ideju kod uprave *Austrijskoga Lloydja* za izgradnju velikoga reprezentativnoga suvremenog hotela u Dubrovniku, čime su postavljeni temelji njegova turističkoga razvoja. *Lloyd* je izgradnju počeo 1895., a dovršio do kraja siječnja 1897., kad je hotel otvoren. Otvaranje hotela „Imperial” 29. siječnja 1897. zabilježili su lokalni listovi: *Crvena Hrvatska* 30. siječnja i *Dubrovnik* 31. siječnja 1897. Vidi opširnije: Antun Kobašić, „Ekonomske prilike u Dubrovniku i dubrovačkom kraju od ulaska Francuza do kraja 19. stoljeća”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* (1997), br. 35: 91; Ivo Perić, *Razvoj turizma u Dubrovniku i okolici od pojave parobrodarstva do 1941. godine* (Dubrovnik [i. e. Zagreb]: Zavod za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, 1983).

6. L. Vojnović – J. J. Strossmayeru, Gruž, 21. IX. 1893.¹¹³

Preuzvišeni!

O našem se ruskom poslu može kazati: *epur si muove*.¹¹⁴ Po najnovijim vijestima iz Petrograda, izvještaji gubernatora su stigli tamo, te oni glase da su pronagjene zemlje koje pripadahu grofovima Vojnović, da je njihova površina od 2900 desjatina (od prilike 2000 hektara), da su te zemlje bile granične s tatarskim zemljama, da su ih Tatari osvojili i da ih je grof Vorontzoff-Šuvaloff otkupio od njih. Na taj način obistinilo se ono što je sam ministar predvigjao, govoreći da će se te zemlje bez dvojbe nalaziti u trećim rukama, nu da to nimalo ne smeta za odštetu koju bi car mogao odrediti iz fonda koji se *ad hoc* (naime za slične slučajeve) nalazi u ministarstvu državnih dobara.

Prema ovome stanju stvari, neophodno je nužno moje putovanje u Petrograd, počekati tamo Cara da se vrati iz Kodanja¹¹⁵ i počekati da se ta stvar svrši sretno ili nesretno, kako Bog ushtije. Ja kanim krenuti na 30. o. mj. Za to pristupam Vašoj Preuzvišenosti smijernom molbom, da bi mi, u ovaj odlučni čas za budućnost naše obitelji, blagoizvoljela dati još jedno preporučno pismo za generala Ignatieva i za kneginju Trubeckaju, dvije osobe koje su mi već silno koristile, a o kojoj prvoj ovisi mnogo. Uvjeren sam da mi Vaša Preuzvišenost ne će odreći ovu ljubav, te ne preostaje mi nego moliti da mi blagoizvoli poslati odmah ta pisma. Sa smijernim pozdravima svih nas, ljubim ruke Vašoj Preuzvišenosti i jesam

V.[aše] P.[reuzvišenosti] najponizniji

Lujo Vojnović

¹¹³ HR-AHAZU, F/OJJS, XI-A-49, Voj. Lu., 7, L. Vojnović – J. J. Strossmayeru, Gruž, 21. rujna 1893. Na poledini pisma Strossmayer je dopisao: *Dr. Lujo Vojnović. O preporuci za Petrograd.*

¹¹⁴ Ipak se kreće (lat.).

¹¹⁵ Kodanj (Kodaň) naziv je za Kopenhagen u nekim slavenskim jezicima (češkom, slovačkom, slovenskom). Car Aleksandar III. Romanov posjetio je Kopenhagen 1893. Vidi: „Alexander III, Tsar of Russia on a visit to Copenhagen 1893 Denmark”, pristup ostvaren 3. 4. 2024., <https://www.alamy.com/stock-photo-alexander-iii-tsar-of-russia-on-a-visit-to-copenhagen-1893-danemark-113147793.htm>. Njegov boravak u Danskoj bio je povezan s narudžbom luksuzne carske jahte *Standart*, koja je izgrađena u kopenhaškom brodogradilištu Burmaister & Wain, a porinuta u more 21. ožujka 1895. Vidi: „Standart. Imperial Yacht”, pristup ostvaren 3. 4. 2024., <https://www.russianhistoryindenmark.info/standart/>.

7. L. Vojnović – J. J. Strossmayeru, Dubrovnik, 10. XII. 1894.¹¹⁶

Preuzvišeni!

Pristupajući ovom molbom Vašoj blagoj osobi, osjećam u duši onu istu djetinjsku sjegurnost s kojom pristupam svome ocu. I da nije toga osjećaja, ne bih se nika- da odvažio na ovu prošnju. Ali znam ne samo da ste Vi neiscrpivo dobri, nego da i za Luja imate očinske ljubavi, pa su pohvale Vaše Preuzvišenosti bile kao neprestano bodrenje za mene da se odužim na koji god način otadžbini i Vama. Primite, dakle, Preuzvišeni, ovu moju poniznu molbu kao pomagaj harnoga sina koji treba pomoći da ne upropasti svoju budućnost i svoj rad.

Ja se nalazim u strašnoj situaciji zbog jedne novčane potrebe. Otac ništa ne zna, a da i zna ne bi mogao ništa: on nema ništa, pak je i za one puteve u Rusiju imao zajmat u drugijeh. Ja se pak nalazim u tom škripcu, ne kakvijeh pogrješaka radi, nego zbog nuždijeh trošaka za svu moju budućnost. Mala je svota, kako su i male moje potrebe. Prije nego li Vam rečem, Preuzvišeni, zašto je moja buduć- nost vezana o tom novcu, evo Vam u dvije riječi moje potrebe: trebao bih 700 forinti. Poš[a]ljite mi ih, Preuzvišeni, molim Vas, sklopljenih ruka! Ja sam u oči moga odvjetničkoga ispita. U oči sam moga vjenčanja kako Vaša Preuzvišenost zna. Imao sam učiniti puno trošaka zbog svega toga, a ipak jedva sam mogao dati mali jedan prsten svojoj zaručnici!¹¹⁷

Ja znam da Vašoj Preuzvišenosti ne treba da joj vratim taj novac. Ali želim Vam ipak Preuzvišeni pokazati da ću tu svotu do godine sakupiti svojim trudom, svo- jim književnim djelovanjem. Ja sada svršavam jedno djelo na francuskome jeziku koje će se štampati u Parizu, pod naslovom: „La France et la République de Ragu- sa”.¹¹⁸ U ovome će djelu biti ispričani svi odnošaji Francuske s Dubrovnikom od XVI. vijeka do Napoleona, na osnovi izvornih arhivnih isprava.

Druga je, daleko zamašnija radnja, namijenjena Jugoslavenskoj Akademiji, a zva- će se: „Dubrovnik i Osmansko Carstvo”.¹¹⁹ Tu će biti ispričana sva dramatička

¹¹⁶ HR-AHAZU, F/OJJS, XI-A-49, Voj. Lu., 8, L. Vojnović – J. J. Strossmayeru, Dubrovnik, 10. prosinca 1894.

¹¹⁷ Godine 1895. L. Vojnović oženio se Klementinom (Tinkom) Kopač (1871. – 1955.), kćeri zagrebačk- oga odvjetnika dr. Josipa Kopača i Klementine pl. Šimrak od Zažabja, s kojom je imao tri kćeri: Mariju (Maricu, 1896. – 1988.), Kseniju (1898. – 1991.) i Terezu, preminulu u najranijoj dobi. Vidi: Grijak, Čosić, *Figure politike*, 18. Kći Tereza (Dešica) Vojnović (r. 1900. – †1901.), HR-HDA-781-1-4-5-3. Fo- tografije.

¹¹⁸ U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu sačuvan je nastavak prvoga poglavlja toga rukopisa L. Vojnovića. „La France et la République de Raguse – Suite du premier chapitre”; rukopis, 14 listova. Vidi: HR-HDA-781-2-8-3-12. Korespondencija Luja Vojnovića.

¹¹⁹ Iz navedene rečenice proizlazi da je L. Vojnović spomenuto djelo namjeravao objaviti u nakladi JAZU, što se nije dogodilo. Vidi: Lujo Vojnović, *Dubrovnik i Osmansko carstvo* (Beograd: Srpska kral- jevska akademija, 1898).

povijest odnošaja Dubrovnika sa Portom. Mala se Republika podiže u tom nejednakom megdanu do najviše političke i moralne visine do koje je možebit moguće doprijeti ljudskoj naravi.

Ova će mi djela donijeti, ufam u Boga, više od 700 fiorina, pa, ako mi Vaša Preuzvišenost reče: Lujo, ja hoću da tvojom radnjom vratiš taj novac – ja ću biti sretan.

Preuzvišeni! Ja molim Vazda za Vas, jer ste Vi ne samo otac domovine, nego i naš, nemojte mi, molim Vas odbiti ovu vruću smijernu molbu. Budite uvjereni da ne će te biti usrećili nezahvalnika!

Ako se Vaša Preuzvišenost udostoji uslišati ovu molbu, neka mi blagoizvoli poslati novac prije Božića na moju adresu, i ne reći mome ocu ništa, jer bi osjećao nepotrebitu tugu. Zaboravio sam kazati Vašoj Preuzvišenosti da mi je jedan francuski diplomat predložio da stupim u francusku konzularnu službu. Misli li Vaša Preuzvišenost da bih mogao ovako više koristiti svome narodu?

Zahvaljujući Vam Preuzvišeni iz dna duše moje na svakoj milosti,

bilježim se Vaš najponizniji sluga i sin

Lujo Vojnović

O toj ponudi francuskoga diplomata otac takogjer ne zna ništa, jer ne ću da mu rečem dok ne bude što pozitivna. Pak je on uvijek toliko turoban!

Ljubim ruke Vašoj Preuzvišenosti.

8. J. J. Strossmayer – L. Vojnoviću, [s. l.], 22. X. 1899.¹²⁰

Dragi moj prijatelju Lujo!

Sto i sto put Vam hvala na Vašem krasnomu daru, koji narodu na veliku korist, a Vami na slavu budi. Žalibože tako sam poslovima zauzet da jedva štogod čitati mogu. Kako međjutim obavim jedan vele važni posao čitati ću ne (...) ¹²¹ što Vi svetujete nego, cielu Vašu knjigu.¹²²

Molim Vas da moj duboki poklon i moju neizmjernu privrženost izrečete našem preslavnomu knezu, preslavnoj kneginji i cijeloj uzvišenoj knjaževskoj obitelji.¹²³

¹²⁰ HR-NSK, ZRiSK, VLK, 5, J. J. Strossmayer – L. Vojnoviću, [s. l.], 22. listopada 1899.

¹²¹ Nečitka riječ.

¹²² Odnosi se knjigu *Dubrovnik i Osmansko carstvo*, čije je objavljivanje L. Vojnović Strossmayeru najavio, ali u izdanju JAZU, u pismu od 10. prosinca 1894. (vidi prilog 7).

¹²³ Odnosi se na crnogorskoga kneza Nikolu I. Petrovića Njegoša (1841. – 1921.) i članove njegove obitelji. Lujo Vojnović u dva je maha boravio u Kneževini (od 1910. Kraljevini) Crnoj Gori. Prvi put stupio je u crnogorsku službu početkom 1895., od 1899. do 1903. osobni je knežev tajnik i v. d. ministra

Oni su zaista pravi, divni, Bogom blagoslovljeni vladari. Njima služiti prava je čast i slava. Pozdravite mi takodjer liepo sve mile Vaše. Vašu mamu i tatu, sestru Katicu, a i velemnu Gospoju Gjenu i njenoga supruga i njihovu diecu.

Sto i sto put Vaš prijatelj

J. J. Strossmayer

Biskup

22. oktobra 1899.

9. Dubrovnik, 29. XII. 1901.¹²⁴

Preuzvišeni!

Tisuću i tisuću puta hvala na milome daru. Blagosivljam Vašu darežljivu ruku. Budite uvjereni o mojoj vječnoj harnosti i o toplim molitvama koje uzdižem Svevišnjem za zdravlje i svaku sreću Vaše Preuzvišenosti u nastajućoj godini. Neka mi dozvoli Vaša Preuzvišenost da ponovim moju vruću molbu da niti jednom riječcom ne napomene što god mome ocu. Vi ćete Preuzvišeni lako razabrati razloge toj prošnji. Otac mi ne bi nikada oprostio da sam se utekao k' Vama bez njegovoga znanja i ja bih morao izaći iz kuće. To Vas molim kako svoga oca.

Hvala Vam, Preuzvišeni, na očinskim savjetima. O stalnosti moga položaja ne može biti dvojbe. Ja ću mjeseca Aprila položiti u Zadru zadnji t. zv. advokatni ispit, te ću *ipso facto*,¹²⁵ postati advokat u Cislajtaniji, jer kod nas nema imenovanja, nego je vršenje odvjetništva slobodno svakome koji ispuni propisanu sedmogo-dišnju praksu i položi odvjetnički ispit kako ću ja to u Aprilu.

Blagodareći još jednom Vašoj Preuzvišenosti, cijelivam joj svete ruke i jesam njoj do smrti odani

Lujo Vojnović

pravde, a drugi put obnaša diplomatske dužnosti u kraljevoj službi od rujna 1912. do prosinca 1914.; među ostalim, kao opunomoćeni predstavnik Kraljevine Crne Gore potpisao je mirovni ugovor zaključen 30. svibnja 1913. u Londonu između članica Balkanskoga saveza (Bugarske, Crne Gore, Grčke i Srbije) i Osmanskoga Carstva. Vidi: Grijak, Čosić, *Figure politike*, 52-65, 73-74.

¹²⁴ HR-AHAZU, F/OJJS, XI-A-49, Voj. Lu., 9, L. Vojnović – J. J. Strossmayeru, Dubrovnik, 29. prosinca 1901.

¹²⁵ Samim tim, u isti mah, odmah nakon toga (lat.).

Neobjavljeni izvori

Hrvatska – Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Fond/Ostavština Josipa Jurja Strossmayera, XI-A-49, Korespondencija, Pisma Strossmayeru, Lujo Vojnović (HR-AHAZU, F/OJJS, XI-A-49, Voj. Lu., br. 1-9).

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 781. Obitelj Vojnović (HR-H-DA-781).

Hrvatska – Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga, Ostavština Koste Vojnovića, Kosta Vojnović – Josipu Jurju Strossmayeru (HR-NSK, ZRiSK, OKV).

Hrvatska – Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga, Vojnović, Lujo, Korespondencija, Strossmayer, Josip Juraj – Luji Vojnoviću, 5 pisama, fond R 5626 b (HR-NSK, ZRiSK, VLK, br. 1-5).

Objavljeni izvori i literatura

„Alexander III, Tsar of Russia on a visit to Copenhagen 1893 Denmark”. Pristup ostvaren 4. 4. 2024. <https://www.alamy.com/stock-photo-alexander-iii-tsar-of-russia-on-a-visit-to-copenhagen-1893-danemark-113147793.htm>.

„Austrijska pokrajina uvodi hrvatski jezik kao predmet u školama”. Pristup ostvaren 27. 2. 2024. <https://vlada.gov.hr/vijesti/austrijska-pokrajina-uvodi-hrvatski-jezik-kao-predmet-u-skolama/40797>.

Banac, Ivo. „Struktura konzervativne utopije braće Vojnovića”. U: *Radovi međunarodnog simpozija o djelu Iva Vojnovića*, priredio Frano Čale, 19-49. Zagreb: JAZU, 1981.

Banac, Ivo. „Vjersko pravilo i dubrovačka iznimka: Geneza dubrovačkog kruga ‘Srba katolika’”. *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost*, Nova serija, 1 (1990), br. 1-2: 179-210.

Banac, Ivo. „Ministracija i desekracija: mjesto Dubrovnika u modernim hrvatskim nacionalnim ideologijama i političkoj kulturi”. U: *Dubrovački eseji*, 9-39. Dubrovnik: Matica hrvatska, Ogranak Dubrovnik, 1992.

Benković, Vlaho. „Dubrovački Srbi-katolici i ‘novi kurs’ u hrvatskoj politici”. *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost*, Nova serija, 1 (1990), br. 1-2: 211-231.

Berk, Christian Alphonsus. *Y a-t-il un substrat čakavien dans le dialecte de Dubrovnik?: Contribution à l'histoire de la langue serbo-croate*. Den Haag: Mouton & co., 1957.

Blackburn, Simon. „Boscovich Roger Joseph”. U: *The Oxford Dictionary of Philosophy*, 60. Oxford: Oxford University Press, ³2016.

Bogišić, Rafo. „Holandski slavist o starom dubrovačkom jeziku”. *Filologija* (1962), br. 3: 291-294.

Bojničić, Ivan. *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, svezak IV. Nürnberg: Verlag von Bauer und Raspe, 1899.

„Boscovic, Ruggero Giuseppe”. U: *The New Encyclopaedia Britannica*, svezak 2, 399. Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc., 1995. Boscovich, Roger Joseph, S. J. *Theoria Philosophiae Naturalis / A Theory of Natural Philosophy*. Chicago; London: Open Court Publishing Company, 1922.

„Boscovich [-vitʃ], Roger Joseph, Bošković [ˈbɔʃkɔvʲitɕ], Rudjer Josip”. U: *Brockhaus Enzyklopädie*, svezak 3, 146. Wiesbaden: F. A. Brockhaus, 1967.

„Boscovich [-vitʃ], Ruggiero Giuseppe (Roger Joseph), eigentlich Ruđer Josip Bošković [ˈbɔʃkɔvʲitɕ]”. U: *Brockhaus Enzyklopädie*, svezak 4, 466. Leipzig; Mannheim: F. A. Brockhaus, 2005.

Brabec, Ivan. „Die Mundart von Dubrovnik”. *Die Welt der Slaven* 5 (1960): 45-61.

Brozović, Dalibor. „Dva moguća fonološka tumačenja prozodijskoga sustava u cavtatskome govoru”. *Croatica et Slavica Iadertina* 1 (2005), br. 1: 19-30.

Cates, William Leist Readwin. „Boskovich, Roger Joseph”. U: *The Encyclopaedia Britannica*, svezak 4, 278-279. Cambridge: at the University Press, 1910.

Cifariello, Alessandro. „La grammaticografia della lingua russa in italiano (1882-1917)”. *Lingue seconde e istituzioni. Un approccio storiografico*, uredili Alessandra Vicentini i Hugo E. Lombardini. U: *Quaderni del CIRSIL* 13 (2019): 47-67.

Crnković, Gordana P. „Ivan Gundulić. Croatian Author”. Pristup ostvaren 16. 4. 2024. <https://www.britannica.com/biography/Ivan-Gundulic>.

Cronia, Arturo. „Darsa, Marino (Marin Držić)”. U: *Enciclopedia Italiana*, svezak 12, 389. Roma: Istituto Giovanni Treccani, 1931.

Cronia, Arturo. „Gondola (Gundulić), Gianfrancesco”. U: *Enciclopedia Italiana*. Ristampata fotolitica del Volume XVII pubblicato nel 1933, svezak 17, 534. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1949.

Ćosić, Stjepan. *Dubrovnik nakon pada Republike (1808-1848)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1999.

Ćosić, Stjepan. „Nacija u stranačkim ideologijama: primjer Dubrovnika potkraj 19. stoljeća”. U: *Dijalog povjesničara/istoričara*, svezak 3, uredili Hans Georg Fleck i Igor Graovac, 51-65. Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2001.

„Dubrovačka Republika”. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristup ostvaren 11. 4. 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/dubrovačka-republika>.

Dubrovnik u hrvatskoj povijesti: zbornik radova u čast akademiku Nenadu Vekariću, uredili Mario Grčević i Nenad Vekarić. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija, 2019.

Eggen, Olin Jeuck. „Boskovich, Ruggiero Giuseppe”. U: *The Encyclopaedia Britannica*, svezak 3, 982. Chicago: Encyclopedia Britannica, Inc., 1972.

„Elizabeth Trubetskaya”. Pristup ostvaren 3. 4. 2024. https://en.wikipedia.org/wiki/Elizabeth_Trubetskaya.

„filološke škole”. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristup ostvaren 20. 4. 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/filoloske-skole>.

Gabba, Luigi. „Bosovich, Ruggiero Giuseppe”. U: *Enciclopedia Italiana*, svezak 7, 548-549. Roma: Istituto Giovanni Treccani, 1930.

„Gjene Vojnović”. Pristup ostvaren 3. 4. 2024. <https://www.scenaamadeo.hr/hr/o-sceni/suradnja/gjene-vojnovic>.

Glasnik Biskupija bosanske i sriemske (Đakovo), 18 (1890).

Grčević, Mario. „Dubrovačka književnost ni u kojem slučaju nije sastavni dio srpske književnosti”. *Vijenac* (Zagreb), 12. 12. 2013. Pristup ostvaren 13. 4. 2024. <https://www.matica.hr/vijenac/516%20-%20517/dubrovačka-knjizevnost-ni-u-kojem-smislu-nije-sastavni-dio-srpske-knjizevnosti-22634>.

Grčević, Mario. „Vanjskopolitički utjecaj na hrvatski književnojezični razvoj u drugoj polovici 19. stoljeća”. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 61 (2014), br. 3: 174-183.

Grijak, Zoran. „Teologija povijesti ili klerikalizam. Odnos vjere i politike u Mihovila Pavlinovića”. *Časopis za suvremenu povijest* 25 (1993), br. 2-3: 43-65.

Grijak, Zoran. „Razmatranja o bizantinizmu u djelima Mihovila Pavlinovića”. *Marulić: hrvatska književna revija* 28 (1995), br. 6: 973-987.

Grijak, Zoran. *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*. Zagreb; Sarajevo: Hrvatski institut za povijest; Dom i svijet; Vrhbosanska nadbiskupija, 2001.

Grijak, Zoran. „Korespondencija i dnevници Iva Vojnovića kao povijesni izvor”. *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost* 20 (2009), br. 4: 164-188.

Grijak, Zoran. „Ideja slobode u povijesnim i književnim djelima Luja Vojnovića”. U: *IV. kongres hrvatskih povjesničara 2012. – Sloboda. Zbornik sažetaka*, uredili Tomislav Galović i Željko Holjevac, 81-82. Zagreb: Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti; Društvo za hrvatsku povjesnicu; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.

Grijak, Zoran. „Biskup Josip Juraj Strossmayer”. U: *Tri rieči... Katalog izložbe: U povodu 200. obljetnice rođenja Josipa Jurja Strossmayera*, uredila Ana Marija Tkalčić, 5-12. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2015.

Grijak, Zoran. „Korespondencija Josip Juraj Strossmayer – Lujo Vojnović kao povijesni izvor. I. dio (1885. – 1892.)”. *Povijesni prilozi* 41 (2022), br. 63: 245-302.

Grijak, Zoran. „Proslava otkrivanja Gundulićeva spomenika u Dubrovniku 1893. u svjetlu korespondencije biskupa Josipa Jurja Strossmayera s Franom Folnegovićem i Lujom Vojnovićem (U povodu 130. obljetnice otkrivanja Rendićeva spomenika Gunduliću)”. *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost* 34 (2023), br. 3-4: 130-170.

Grijak, Zoran; **Čosić**, Stjepan. *Figure politike. Lujo Vojnović i Robert William Seton-Watson*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2012.

Grijak, Zoran; **Viđen**, Ivan. „Fenomen dubrovačkih Srba katolika u svjetlu korespondencije Lujo Vojnović – Marko Murat (1901-1932)”. *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost*, Nova serija, 32 (2021), br. 3-4: 75-146.

Grkeš, Ivan. „Spomenik kao prijeporno mjesto. Trodnevna proslava otkrivanja Gundulićeva spomenika u Dubrovniku 1893. godine”. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 58 (2021): 205-241.

„Gundulić, Dživo”. *T – Enciclopedia on line*. Pristup ostvaren 27. 2. 2024. <https://www.treccani.it/enciclopedia/dzivo-gundulic/>.

„Gundulić [g'undulitsj], italien Gondola, Ivan (Dživo)”. U: *Brockhaus Enzyklopädie*, svezak 7, 786. Wiesbaden: F. A. Brockhaus, 1969.

„Gundulić [-litç], Ivan (Đivo Franov), ital. Giovanni Gondola”. U: *Brockhaus Enzyklopädie*, svezak 11, 596. Leipzig; Mannheim: F. A. Brockhaus, 2005.

„Gundulić, Ivan (Franov)”. U: *The New Encyclopaedia Britannica*, svezak 5, 569. Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc., 1995.

Heka, Ladislav. „Crnogorsko nacionalno pitanje: pravne posljedice odluka Podgoričke skupštine 1918. godine”. *Politička misao* 59 (2022), br. 1: 24-48.

Herek, Snježana. „U Austriji uskoro prvi studij hrvatskog jezika. To je lijep dar”. *Večernji list* (Zagreb), 2. 3. 2017. Pristup ostvaren 16. 4. 2024. <https://mojahrvatska.vecernji.hr/price/u-austriji-uskoro-prvi-studij-hrvatskog-jezika-to-je-lijep-dar-1153205>.

„Institut za hrvatski jezik: ‘Novi srpski zakon je proziran i neprimjeren, dubrovačka književnost ostaje isključivo hrvatska’”. Pristup ostvaren 16. 4. 2024. <https://www.vecernji.hr/vijesti/novi-srpski-zakon-je-proziran-i-neprimjeren-dubrovačka-književnost-ostaju-isključivo-hrvatski-1555937>.

„Izjava predsjednice OMH u Dubrovniku povodom ‘Zakona o kulturnom nasleđu’”. Pristup ostvaren 13. 4. 2024. <https://www.matica.hr/ogranci/DUBROVNIK/izvjescje/1794/>.

Janeković-Römer, Zdenka. *Višegradski ugovor temelj Dubrovačke Republike*. Zagreb: Golden marketing, 2003.

„Književni dogovor u Beču (1850)”. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Pristup ostvaren 16. 4. 2024. <http://ihjj.hr/iz-povijesti/knjizevni-dogovor-u-becu-1850/37/>.

Kobašić, Antun. „Ekonomske prilike u Dubrovniku i dubrovačkom kraju od ulaska Francuza do kraja 19. stoljeća”. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* (1997), br. 35: 91.

Kunčević, Lovro. „Etnički i politički identitet predmodernog Dubrovnika od 14. do 17. stoljeća”. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 55 (2017), br. 1: 65-87.

Lisičar, Vicko. „Uspomeni Koste Vojnovića. O stogodišnjici njegova rođenja (1832-1932)”. *Narodna svijest* (Dubrovnik), 8. 3. 1932. Pristup ostvaren 3. 4. 2024. <https://zdur.dkd.hr/?pr=transcript&id=21014>.

Lukežić, Irvin. „Posljednji dubrovački vlastelin-pjesnik Nikša Matov Gradi (1825-1894)”. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 46 (2008): 137-225.

Macan, Trpimir. „O pristupu srbokatoličkom fenomenu”. *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost*, Nova serija, 1 (1990), br. 1-2: 232-246.

Maček, Vladko. „Hrvatski jezik i pravopis”. *Hrvatska revija* 10 (1960): 416-419.

Marin Držić 1508. – 2008. Zbornik radova o Marinu Držiću, uredili Nikola Batušić i Dunja Fališevac. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2010.

Markovich, Slobodan G. „Count Čedomilj Mijatović, a Leading Serbian Anglophile”. *Balkanica* 38 (2007): 105-132.

Markus, Tomislav. „Korespondencija Strossmayer – Vojnović: Izabrani dokumenti”. *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 25 (2007): 331-383.

Martinović, Dušan J. „Admirali i generali Vojnovići u ruskoj vojsci”. *Boka: zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti* 23 (2003): 67-97.

Matasović, Ranko. „Srbija treba temeljiti jezičnu politiku na demokratskim vrijednostima”. Pristup ostvaren 23. 4. 2024. <https://www.novolist.hr/ostalo/kultura/knjizevnost/ranko-matasovic-srbija-treba-temeljiti-jezicnu-politiku-na-demokratskim-vrijednostima>.

Matić, Viktor. „Jesu li stari Dubrovčani bili Hrvati ili Srbi?”. Pristup ostvaren 28. 3. 2024. <https://heretica.com.hr/viktor-matic-jesu-li-stari-dubrovcani-bili-hrvati-ili-srbi/>.

„Međunarodni znanstveni skup o Marinu Držiću (HAZU)”. Pristup ostvaren 11. 4. 2024. <https://mvinfo.hr/clanak/medjunarodni-znanstveni-skup-o-marinu-drzicu-hazu>.

Mijatovic, Cedomilj. *A Royal Tragedy: Being the Story of the Assassination of King Alexander and Queen Draga of Serbia*. London: Eveleigh Nash, 1906.

Mijatovic, Cedomilj. *The Memoirs of a Balkan Diplomatist*. London; New York; Toronto; Melbourne: Cassell and Co., 1917.

Mijatovich, Chedomille. „Gundulich Ivan”. U: *The Encyclopaedia Britannica*, svezak 12, 722. Cambridge: at the University Press, 1910.

Milovan, Iva; **Šetić**, Nevio. „Dva općehrvatska skupa iz 1890. i 1893. i njihovo nacionalno integracijsko značenje”. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 46 (2008): 227-258.

Milutinović, Kosta. „Srpsko-hrvatsko pitanje u Dalmaciji, Dubrovniku i Boki 1888.” *Istorijski glasnik* (1981), br. 1-2: 7-31.

Milutinović, Kosta. „O pokretu Srba katolika u Dalmaciji, Dubrovniku i Boki kotorskoj 1848-1914”. U: *Zbornik o Srbima u Hrvatskoj*, uredio Vasilije Krešić, 33-90. Beograd: SANU, 1989.

Mitrović, Jeremija. *Srpstvo Dubrovnika*. Beograd: Srpska književna zadruga; Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1992.

Moguš, Milan. „Pero Budmani”. U: *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 2, 442-443. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1988.

Mortigija, Tijas. „Političko značenje otkrića Gundulićeva spomenika”. U: *Gundulićev zbornik: o 350-godišnjici rođenja i 300. godišnjici smrti*, uredio Blaž Jurišić, 117-122. Zagreb: Matica hrvatska, 1938.

„Napoleon III.” *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristup ostvaren 1. 4. 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/napoleon-iii>.

Narodna svijest (Dubrovnik), 14 (1932).

„Nikolay Pavlovich, Count Ignatyev”. Pristup ostvaren 3. 4. 2024. <https://www.britannica.com/biography/Nikolay-Pavlovich-Graf-Ignatyev>.

„Odgovor na ‘Deklaraciju o granicama srpskog jezika’”. Pristup ostvaren 16. 4. 2024. <https://www.info.hazu.hr/en/2022/07/odgovor-na-deklaraciju-o-granicama-srpskog-jezika>.

Perić, Ivo. *Razvoj turizma u Dubrovniku i okolici od pojave parobrodarstva do 1941. godine*. Dubrovnik [i. e. Zagreb]: Zavod za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, 1983.

Perić, Ivo. „Proslava otkrića Gundulićeva spomenika u Dubrovniku”. *Forum* 32 (1993), br. 4-6: 391-405.

Perić, Ivo. *Dubrovačke teme XIX. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska, 1997.

Pešorda Vardić, Zrinka. *U predvorju vlasti. Dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*. Dubrovnik; Zagreb: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku; Hrvatski institut za povijest, 2012.

Pranjковиć, Ivo. „Hrvatski vukovci u *Stoljećima hrvatske književnosti*”. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 28 (2002), br. 1: 403-408.

„Prosrpski portal iz Crne Gore prisvaja dubrovačku baštinu: Hrvatska diplomacija uputila prosvjednu notu Podgorici”. Pristup ostvaren 26. 2. 2024. <https://european-council.europa.eu/media/en/default/press-communications/attachment-data/file/20240226-prosrpski-portal-iz-crne-gore-prisvaja-dubrovačku-baštinu>.

Rešetar, Milan. *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache; Elementar-Grammatik der serbischen (kroatischen) Sprache*. Zagreb: Mirko Breyer's Buchhandlung, 1916.

„Rešetar, Milan”. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristup ostvaren 13. 4. 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/resetar-milan>.

„Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (tzv. Akademijin rječnik)”. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Pristup ostvaren 16. 4. 2024. <http://ihj.hr/iz-povijesti/rjecnik-hrvatskoga-ili-srpskoga-jezika-tzv-akademijin-rjecnik/40/>.

Ruđer Bošković (Boscovich) und sein Modell der Materie: Zur 250. Wiederkehr des Jahres der Erstveröffentlichung der Philosophiae Naturalis Theoria (Wien 1758). Bericht des internationalen Symposions in Wien im Oktober 2008, uredili Helmut Grössing i Hans Ullmaier. Wien: Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2009.

„Sankt Peterburg”. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristup ostvaren 11. 4. 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/sankt-peterburg>.

„Sanstefanski mir”. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristup ostvaren 3. 4. 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/sanstefanski-mir>.

Solovjev, Aleksandar Vasiljevič. „Grobovi Vojnovića”. *Vreme* (1929): 2826.

Stančić, Nikša. „Josip Juraj Strossmayer u hrvatskoj politici”. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Razred za društvene znanosti* 53 = 535 (2018): 11-36.

„Standart. Imperial Yacht”. Pristup ostvaren 3. 4. 2024. <https://www.russian-historyindenmark.info/standart/>.

Stražičić, Antun. *Dubrovački koluri. Uspon i pad srbokatolika*. Uredio Stjepan Čosić. Dubrovnik: Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, 2018.

Suvin, Darko. „Uz genealogiju Iva Vojnovića”. *Mogućnosti* 7 (1970): 771-780.

Šišić, Ferdo, prir. *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knjiga 2: od 6. jan. 1876. do 31. dec. 1881. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1929.

Šunjić, Vice. „Promišljanja o pravopisu u hrvatskoj poratnoj emigraciji”. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 46 (2020), br. 1: 407-431.

Tolja, Nikola. *Dubrovački Srbi katolici – istine i zablude*. Dubrovnik: Vlastita naklada, 2011.

Tucci, Pasquale. „Ruggero Giuseppe Boscovich”. *Enciclopedia Italiana. Il Contributo italiano alla storia del Pensiero: Scienze* (2023). Pristup ostvaren 27. 2. 2024. https://www.treccani.it/enciclopedia/ruggero-giuseppe-boscovich_%28Il-Contributo-italiano-alla-storia-del-Pensiero:-Scienze%29/.

Valentić, Mirko. *Rat protiv Hrvatske: 1991. – 1995. Velikosrpski projekti od ideje do realizacije*. Slavonski Brod; Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2010.

Voinovich (prof.). *Grammatica Russa, manuale*. Milano: U. Hoepli, 1897.

Vojnović, Lujo. *Vogj kroz Dubrovnik i okolna mjesta. Prigodom podignuća spomenika Gjivu Frana Gundulića*. Dubrovnik: Srpska dubrovačka štamparija A. Pasarića, 1893.

Vojnović, Lujo. *Vocabolario compendioso della lingua russa*. Milano: U. Hoepli, 1897.

Vojnović, Lujo. *Dubrovnik i Osmansko carstvo*. Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1898.

Vukojević, Luka. „Vezničke skupine *pa da*, *a da*, *e da* u rečenicama posljedične semantike”. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 31 (2005): 401-428.

„Zajednička izjava HAZU-a i Matice hrvatske o deklaraciji ‘Granice srpske književnosti’”. Pristup ostvaren 11. 4. 2024. <https://ika.hkm.hr/novosti/zajednicka-izjava-hazu-a-i-matice-hrvatske-o-deklaraciji-granice-srpske-knjizevnosti/>.

Zajović, Milena. „Srbi su dokazali da nam treba zakon o jeziku”. *Večernji list* (Zagreb), 18. 1. 2022. Pristup ostvaren 14. 7. 2023. <https://www.vecernji.hr/kultura/srbi-su-dokazali-da-nam-treba-zakon-o-jeziku-1556280>.

„Zakon o hrvatskom jeziku”. *Narodne novine* (Zagreb), 14 (2024). Pristup ostvaren 23. 2. 2024. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2024_02_14_252.html.

„Zakon o kulturnom nasleđu”. Pristup ostvaren 11. 4. 2022. <https://www.propisi.net/zakon-o-kulturnom-nasledju>.

„Znanstveni velikan. Poruka Srbiji iz Bruxellesa: Ruđer Bošković nije bio Srbin”. Pristup ostvaren 2. 4. 2024. https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/poruka-srbiji-iz-bruxellesa-boskovic-nije-bio-srbin-20240129?meta_refresh=1.

Zoran Grijak*

Correspondence between Josip Juraj Strossmayer and Lujo Vojnović as a Historical Source: Part II (1893-1901)

Summary

This paper analyses historiographically relevant topics from the correspondence between J.J. Strossmayer and L. Vojnović, which comprises nine letters written between 1893 and 1901. This completes the research of their correspondence, following the examination of its most important aspects in 1885-1892, which includes five letters, in Part I. The letters are published as appendices, so that all fourteen letters are now available to the scholarly and cultural community. The second part of the paper begins with a brief analysis of the complex relationship and connections between Dubrovnik's pre-modern and modern political and cultural identity, and the appropriation of Dubrovnik's cultural heritage by Serbs, especially Catholic ones. The author further examines the views on the identity of Dubrovnik's prominent figures from the Renaissance and Baroque periods in some of the most esteemed European and world encyclopaedias and lexicons.

The next section analyses Strossmayer's letter to Vojnović dated July 25, 1893, which discusses the festivities held from June 25 to 27, 1893, on the occasion of unveiling a monument by Croatian sculptor Ivan Rendić dedicated to the renowned Croatian writer Ivan Gundulić, the most prominent representative of the Dubrovnik Baroque literary circle. In this letter, Strossmayer explicitly condemns Serbian claims to Dubrovnik as part of Greater Serbian ambitions towards Croatian territories, which became evident during the celebration. He emphasizes Croatia's historical and state right to the Triune Kingdom as the basis for uniting Croatian lands and a barrier to Greater Serbian aspirations.

The final section examines letters related to Lujo and Kosta Vojnović's journey to Russia in 1893, focusing on their stay in Moscow and Saint Petersburg aimed at recovering the estate of Marko Ivanov Vojnović (1750-1807), a prominent ancestor in the Russian Empire and one of the founders of the Russian Caspian and Black Sea Fleet. The analysis highlights Strossmayer's views on the significance of Russia in shaping European culture and political relations among European superpowers. Considering the correspondence as the thematic framework of this paper, as well as the outlined and analysed facts supporting the importance of publishing and studying the complete correspondence between J.J. Strossmayer and L. Vojnović, it can be stated that both parts of this study represent relevant contributions to a deeper understanding of key aspects of Croatian political, cultural, and diplomatic history during the last two decades of the 19th century, within a broader European context.

Keywords: Josip Juraj Strossmayer, Lujo Vojnović, Gundulić's festivities, Dubrovnik's Catholic Serbs, Marko Ivanov Vojnović, Russian Empire

* Zoran Grijak, Croatian Institute of History, Opatička 10, 10 000 Zagreb, Croatia, E-mail: zgrijak@isp.hr